KRÁSA NAŠEHO DOMOVA

ČASOPIS ČESKÉHO SVAZU OCHRÁNCŮ PŘÍRODY JARO / LÉTO 2002 ROČNÍK II. (44)

Jasoň červenooký

Dřevo – stavební materiál

Zachraňme studánky!

Kalendář akcí

Hrátky do přírody

Vážení čtenáři,

jak jste se jistě všimli, do druhého roku své novodobé historie vstupuje časopis *Krása našeho domova* v nové grafické úpravě. Snažili jsme se tak reagovat na připomínky mnohých z vás, hodnotící minulá čísla.

Připravili jsme pro vás i několik nových rubrik. *Zelené paragrafy* by vám měly pomoci se orientovat v labyrintu různých nových ochranářských zákonů a předpisů. *Poradna* přináší odpovědi na zajímavé a často se opakující otázky, které nám píšete či telefonujete. *Okénko do historie* se snaží ukázat, na co tento časopis vlastně navazuje. Podrubrika *Naší činnosti „Stalo se“* vám chce telegraficky nastínit bohatství různých aktivit, které se pod hlavičkou Českého svazu ochránců přírody skrývají. *Listárnu* budeme plnit především vašimi dopisy. Takže pište: co se vám líbí a nelíbí v časopise, v ČSOP i v ochraně přírody obecně.

K jaru a také k ČSOP patří od nepaměti „otvírání studánek“. V rubrice *Chráníme přírodu* jsme proto shromáždili několik zajímavých článků o studánkách, jejich obnově a údržbě. Představíme vám studánky jako součást krajiny, kulturní památky i jako pozoruhodný biotop, jako zdroj pitné vody i jako vhodný osvětový prvek ekologické výchovy.

V tomto čísle najdete i články o záchraně jasoně červenookého a pozorování černých čápů, zajímavé povídání o využití dřeva v tradiční i současné architektuře či pozvání na hvězdárny.

Věřím, že si na následujících stránkách najdete přesně to, co vás zajímá – trochu poučení, trochu inspirace a trochu povědomí o těch, kteří se sice navzájem neznají, ale všichni dohromady tvoří tento Svaz.

Rozkvetlé voňavé jaro vám přeje

Honza Moravec

SLOVO PŘEDSEDY 1

KRÁSY NAŠÍ PŘÍRODY
JASOŇ ČERVENOOKÝ NA ŠTRAMBERKU 2
ČERNÍ ČÁPI S BATŮŽKY 6

KRAJINA A LIDÉ
DŘEVO – ZNOVU OBJEVOVANÝ STAVEBNÍ MATERIÁL 8

CHRÁNÍME PŘÍRODU
ZACHRAŇME STUDÁNKY! 12
JAK PEČOVAT O STUDÁNKY 14
ŠTIŘÍNSKÉ STUDÁNKY 16
BESKYDY BEZ HRANIC 17

EKOLOGICKÁ VÝCHOVA
HRÁTKY DO PŘÍRODY 18

OKÉNKO DO HISTORIE
KRÁSA NAŠEHO DOMOVA PŘED 90 LETY 19

ROZHOVOR
S PROF. JENÍKEM NEJEN O BIOSFÉRICKÝCH REZERVACÍCH 20

ZELENÉ PARAGRAFY
NOVÝ ZÁKON O MYSLIVOSTI 22
NEJNOVĚJŠÍ ZÁKONY K OCHRANĚ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČR 23

ZELENÁ KARTA
PRAHA ASTRONOMICKÁ 24

Z NAŠÍ ČINNOSTI
OCHRÁNCI PŘÍRODY SPOLUPRACUJÍ S LESNÍKY 26
MOZAIKA 28
STALO SE 30

PORADNA
JAK PŘESTĚHOVAT ČMELÁKY 31

LISTÁRNA 32

FOTO NA OBÁLCE: PAVEL SOPOUŠEK

Krása našeho domova
časopis Českého svazu ochránců přírody

První číslo Krásy našeho domova vyšlo v roce 1904.
Po padesátileté odmlce bylo jeho vydávání obnoveno v roce 2001.

jaro/léto 2002 - ročník II. (44)

Vychází dvakrát ročně. Cena 40 Kč, **pro členy ČSOP zdarma**.
Předplatné pro organizace 80 Kč na rok
– objednávky přijímá redakce.

Vydavatel: © Ústřední výkonná rada ČSOP

Adresa redakce: ČSOP – redakce KND,
Uruguayská 7, 120 00 Praha 2
telefon: 02/22 51 61 15,
02/22 51 14 94
e-mail: csop@ecn.cz, http://csop.ecn.cz

Redakční práce: Jan Moravec

Grafická úprava: Jana Štěpánová

Korektury: Eva Trojanová

Redakční rada: Petr Dolejský, Lubomír Hanel, Jan W. Jongepier, Pavel Pešout, Petra Písaříková, Ladislav Ptáček, Bohumil Reš, Dalibor Zachoval (předseda), Václav Záruba

Tisk: Pamat – PRESSART, Praha 10

Uzávěrka tohoto čísla: 31. 3. 2002, příspěvky do příštího čísla zasílejte na adresu redakce do 20. 8. 2002.

Inzerci přijímá Petra Písaříková na adrese redakce.

Za pravdivost, věcnou správnost a původnost příspěvků odpovídá autor. Redakce si vyhrazuje právo příspěvky krátit a stylisticky upravovat. Nevyžádané rukopisy a obrazový materiál se nevracejí.

ISSN 1213-5488

Evidenční číslo MK ČR: E 12567

Časopis vychází za podpory Ministerstva životního prostředí ČR

MILÍ PŘÁTELÉ,

třetí číslo časopisu *Krása našeho domova* vám opět přináší řadu informací ze života našeho Svazu. Věřím, že pestrá činnost našich základních organizací, která je zde popisována, bude pro vás zdrojem inspirace i potěšení. Můžete-li, vyrazte do rozkvetlé přírody a konejte činy podobné těm zde popisovaným. *Krása našeho domova* je časopis především o těchto činech.

Samozřejmě, že ne o všech našich aktivitách, ač o jejich významu pro ochranu přírody nelze pochybovat, se dají psát pozitivně laděné články. Mám na mysli například naši účast při rozhodování státních orgánů. Stávající správní řád a především zákon na ochranu přírody a krajiny dávají občanským sdružením možnost se přímo účastnit při rozhodování orgánů státní správy a samosprávy, pokud se tato rozhodování dotýkají zájmů ochrany přírody a krajiny.

Český svaz ochránců přírody tato práva intenzivně využívá. Pomáhá tak chránit přírodu a životní prostředí proti zájmům technokratů a bezohledných kořistníků, jimž je neviditelná a pokud možno hodně rychlá ruka trhu nade vše. Ve více než 1000 správních řízeních ročně se nám daří zachránit stovky stromů, bránit biotopy ohrožených organismů před nešetrnou zástavbou či krajinu před hyzděním houstnoucí spletí nejrůznějších vysílačů či gigamegaboardů.

Plnohodnotná účast občanských sdružení při projednávání podobných záměrů je zcela pochopitelně trnem v oku druhé straně. Ta je, jak už to tak bývá, ekonomicky mnohem silnější a agresivnější než nezisková sdružení občanů. Její vliv se zákonitě projevuje v rozhodovacích orgánech všech stupňů. Ne nadarmo se v posledních dvou letech již třikrát objevil v parlamentu návrh na novelizaci zákona na ochranu přírody znemožňující další účast občanů na rozhodování. Že tyto návrhy nebyly dotaženy do konce je mimo jiné zásluhou mohutného odporu veřejnosti, který občanská sdružení dovedla iniciovat. Vyhráno však není. Příslušné návrhy mají příslušní úředníci stále v šuplíkách a mohou je kdykoliv využít. Navíc nás čeká, vzhledem k brzkému vstupu do EU nezbytná, novelizace zákona na ochranu přírody a krajiny. A to bude střet, na který budeme muset ruku v ruce s ostatními nevládkami zmobilizovat veškeré síly.

Už v nejbližší době budeme muset přesvědčit veřejnost o správnosti našich názorů a postavit její hlas proti síle sice krátkozrakých, ale ekonomicky velmi mocných soupeřů. Bez ohledu na pomlouvačnou kampaň, kterou naši protivníci v posledních týdnech začínají opět rozdmýchávat, jsem přesvědčen, že veřejnost stojí a bude stát na naší straně, a že se nám moderní principy ochrany přírody za široké účasti občanů podaří uhájit.

RNDr. Libor Ambrozek

Libor Ambrozek

Není nic krásnějšího, než vidět nad rozkvetlou loukou třepotající se křídla motýla, poletujícího jakoby bez cíle sem a tam.

Jasoň červenooký na Štramberku

TEXT JAN LUKÁŠEK, JAN MORAVEC **FOTO** JAN LUKÁŠEK

Štramberk. „Moravský betlém“. Malebné městečko na úpatí Beskyd, schoulené mezi třemi vápencovými vrchy.
Při pohledu od štramberského nádraží jsou vidět všechny vedle sebe. Vlevo Kotouč, dnes z poloviny odtěžený velkolomem. Vpravo zalesněná Bílá hora s rozhlednou. K městu sestupuje hřebínkem s několika skalkami a starými lomy, zvanými Kamenárka. A mezi nimi vykukuje kamenná věž štramberského hradu – známá Trůba – na Zámeckém vrchu.
A právě vrcholové partie Kotouče, Kamenárka a Zámecký vrch jsou dnes jedinými místy v naší republice, kde můžeme uvidět jasoně červenookého.

Housenky jasoně červenookého najdeme nejčastěji na rozchodníku, na kuklení zalézají do spár mezi kameny.

Historické rozšíření

Rozšíření jasoně červenookého u nás sahá hodně daleko do minulosti. Předpokládá se, že jeho pravlastí je oblast Tibetu a Mongolska. Do Evropy se rozšířil v době třetihor. Dokázal přečkat následné změny klimatu, doby ledové i nástup člověka. Ovšem pouze v mnoha drobných, navzájem izolovaných lokalitách. Jelikož jasoň obvykle nelétá dále než půl kilometru, tyto populace se vzájemně nemísily a postupně se vytvořilo množství lokálních ras a forem, lišících se detaily zbarvení, rozložením skvrn či žilkováním křídla. S trochou nadsázky lze říci, že každý kopec a každé horské údolí mělo „svého“ jasoně.
Jak z předchozích řádek vyplývá, jasoň nikdy nepatřil mezi zcela běžné motýly. Přesto nebyl ještě před 150 lety problém setkat se s ním i na mnoha místech naší republiky. Vyskytoval se na Prachaticku, na Karlovarsku, v Krkonoších a Podkrkonoší, v Českém středohoří, v Nízkém Jeseníku, v Podyjí, v Beskydech i Bílých Karpatech. Na každé z těchto lokalit žila trochu odlišná forma jasoně. Zcela specifickou formu měl i vrch Kotouč u Štramberku. V roce 1912 byla popsána jako *Parnasius apollo strambergensis*.
Koncem 19. a v prvních desetiletích 20. století však všechny tyto populace postupně zanikly. Příčinou bylo především zalesňování lokalit, změny jejich obhospodařování, těžba nerostných surovin a v neposlední řadě také sběratelé.
O preparované jasoně byl na trhu zájem. Existují doklady, že jeden kousek se například v nedalekém Příboru prodával po třech krejcarech. A že obyvatelé Štramberka jich tam nosili celé nůše. Kraj pod Beskydy byl chudý. Nedivme se tedy, že si skaláci přivydělávali odchytem a prodejem motýlů. Pro takhle malou a izolovanou populaci, oslabenou navíc stále se rozrůstajícím lomem a velkým požárem celé vrcholové partie Kotouče, to však znamenalo zkázu. Jasoň červenooký se tak stal v Čechách a na Moravě vyhynulým druhem.

Návrat jasoňů na Štramberku

V roce 1974 publikoval profesor Jaroslav Ašmera ve sborníku *Ochrana fauny Severomoravského kraje* stať, ve které se zamýšlel nad možností návratu (reintrodukce) jasoňů do Štramberka. Když vznikla ve Štramberku základní organizace ČSOP, vzala myšlenku profesora Ašmery za svůj stěžejní program.
Přípravy trvaly několik let. Bylo nutné připravit prostředí na lokalitě (vyčistit stepní plochy od náletových dřevin), dosadit živné rostliny a vytipovat vhodnou populaci, ze které by bylo možno jasoně na Štramberk přenést. Pro svoji zeměpisnou blízkost a obdobné ekologické podmínky přicházely v úvahu lokality západního Slovenska.
Vlastní reintrodukce započala v roce 1986. Bylo dovezeno 10 housenek, pocházejících z lokality Velký Manín. Tato lokalita v hlavních rysech odpovídala Kotouči – má obdobnou nadmořskou výšku, nabídku potravy a dokonce i téměř shodné vzdušné proudění.
Housenky byly umístěny ve speciálně připraveném „houseníku“ na úbočí Kotouče. Koncem června se vylíhli motýli – 3 samečci a 7 samiček. Tedy ideální vzájemný poměr. Samičky počaly hned druhý den klást vajíčka a poté byly vypuštěny do volné přírody. Druhý rok se z těchto vajíček povedlo odchovat již 50 motýlů. Obdobný postup pokračoval i v následujících letech. Populace na Kotouči se slibně rozrůstala. Kromě Kotouče byli motýli vypouštěni i na Kamenárce a Zámeckém vrchu.
V roce 1994 poletovalo na Štramberku přes 1000 motýlů a vše nasvědčovalo tomu, že již dokonale splynuli s místní biocenózou. Reintrodukce jasoně červenookého byla zdárně dokončena. Tento úspěch je ojedinělý v celé Evropě a jako takový vyvolal zasloužený zájem odborných kruhů. Bohužel však i komerčních sběratelů.

Očíslovaní motýli

Ve snaze doplnit další poznatky o početnosti a struktuře populace a také zabránit odcizování motýlů, začali být jednotliví jasoni na Štramberku číslováni. Při kontrole lokalit byli motýli chytáni a na pravé horní křídlo označováni speciálními fixy pořadovými čísly, lišícími se barvou podle jednotlivých lokalit.
Tento způsob evidence a značení motýlů pomohl výrazně snížit odchyt motýlů. Označení jedinci ztrácejí pro sběratele hodnotu. Osvědčil se i při zjišťování počtu jasoňů na jednotlivých lokalitách, jejich migračních letů za potravou a také poměru samečků a samiček. Jedním z poznatků je například to, že všechny tři štramberské populace, byť v těsné blízkosti, se vzájemně nemísí. Nikdy nebyl odchycen na žádné lokalitě motýl „od sousedů“ – tedy s číslem jiné barvy.

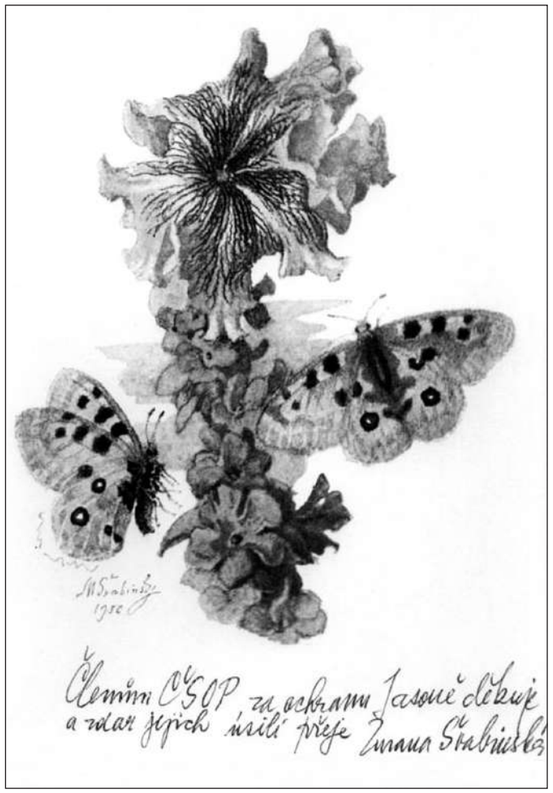

Intenzivní, takřka denní sledování jasoňů po několik let přineslo i zajímavé odborné poznatky. Zdá se například, že páření je u samečků podmíněno předchozí letovou aktivitou. To je pravděpodobně příčinou neúspěchů v laboratorních chovech.

Jasoň červenooký *(Parnassius apollo)*

je poměrně velký motýl (rozpětí křídel 70–90 mm) z čeledi otakárkovitých. Nápadný je svým zbarvením – na předních křídlech má větší množství nepravidelných černých skvrn, na zadních pak červená až žlutooranžová „oka“ na bílém podkladu.
Samičky mají zbarvení výraznější. Housenky jsou sametově černé se dvěma řadami červených skvrn a modrými bradavkami po těle. Kukla je červenohnědá s modrým nádechem. Jasoň je monocyklický druh – to znamená, že má jednu generaci do roka. Jasoň červenooký je zařazen mezi druhy kriticky ohrožené, vztahuje se na něj i Dohoda o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících rostlin a živočichů (známá pod zkratkou CITES).

Ze života jasoňů

Jasoň červenooký je vázán na kopcovitý terén s květnatými loukami a suťovými svahy, které zabraňují přirozenému zalesnění. Přezimujícím stadiem jasoně je vajíčko, ve výjimečných případech i malá housenka. Housenky se líhnou (pokud nepřezimují) koncem března a v první polovině dubna. Stadium housenky trvá 5–6 týdnů a za tu dobu se housenka 4x svléká. Živnou rostlinou housenky je do třetího svlékání především rozchodník bílý, později rozchodník velký. Výskyt těchto rostlin je tedy základní podmínkou, nezbytnou pro výskyt jasoňů. Stadium kukly trvá 4–6 týdnů. Motýli se líhnou obvykle od konce června do poloviny července – samečci o den až dva dříve než samičky. Samičky jsou méně pohyblivé, až do páření spíše posedávají na osluněných místech a vyčkávají kopulace. Vajíčka poté kladou většinou na rozchodník bílý, na různá stébla a občas i na kameny. Jedna samička naklade 50–80 vajíček.
Aktivita motýlů je závislá na počasí – poletují jen za slunečného teplého počasí. Při zatažené obloze či za větrného počasí létají jen ojediněle. Jasoni výrazně preferují květy fialové barvy – pcháče, bodláky, chrpy... Motýli žijí 3–5 týdnů.
Tradičním historickým stanovištěm jasoně ve Štramberku je vrch Kotouč, především lokalita pod jeho vyšším (dnes částečně odtěženým) vrcholem, zvaná Panské zátiší. Stojí za zmínku, že ač byli motýli vypouštěni ve zcela jiném místě vrchu, většinou se jaksi instinktivně stahovali na tuto historickou lokalitu. Na Kotouči obývá jasoň odlesněné okraje lomu. Jelikož jde o uzavřený prostor vápenky, jsou zde alespoň částečně chráněni před rušivými vlivy a sběry. Dochází zde ale k výraznému přebujení nežádoucí, vysoce agresivní vegetace vytlačující živné rostliny housenek.

Pokles populace

V roce 1997 dosáhla štramberská populace jasoně přes 2000 motýlů. Poté však nastal rapidní pokles. Následujícího roku jich bylo napočítáno 1600 a v roce 2000 již pouhých 602. Od

Jasoň červenooký patří mezi kriticky ohrožené druhy naší fauny. Štramberk je dnes jediným místem v naší republice, kde se s ním můžeme setkat.

té doby se drží populace na stejné úrovni, kolem 600 motýlů lze předpokládat i pro letošní rok.
Nabízí se otázka, jaké byly příčiny tak náhlého a výrazného poklesu. Svoji roli zde určitě hrají značné klimatické výkyvy jarních měsíců těchto let. Časté střídání ranního chladu s deštěm a velkou větrností mohlo negativně ovlivnit stav populace. Každoroční inventarizace dokázala, že housenky v době růstu vyžadují obzvláště vyhovující klimatické podmínky, to znamená velký výskyt slunečního svitu a vyšší teplotu. Chladné a vlhké počasí rapidně zvyšuje jejich úmrtnost.
Povědomí o úspěšné reintrodukci se rychle rozšířilo po Evropě, a tak se Štramberk stal opět cílem mnoha sběratelů motýlů. Například biotop lokality na Kamenárce byl částečně zlikvidován sběrateli v roce 1998–99 pošlapáním živných rostlin a sběrem housenek. I přes přísnou ochranu druhu a stálou strážní službu dochází ročně k odcizení několika desítek až stovek jedinců (v roce 2000 bylo prokazatelně odcizeno minimálně 74 samiček). Zejména po zpřísnění podmínek v ochraně tohoto krásného motýla na Slovensku se značná část komerčních sběratelů přesunula k nám.
Populaci jasoně nesvědčí ani přílišný turistický ruch. Je velice smutné konstatování, že mnoho návštěvníků je lhostejných k přírodě. Lidská bezohlednost často hraničící až s vandalismem se objevuje na každém kroku. Svědčí o tom utržené a následně zahozené rostliny, polámané větve, pozůstatky po táboření, spousta vyhozeného odpadu. I když se zde nejedná o úmyslnou činnost směřující k likvidaci motýla, je pro jeho život mnohdy rozhodující.
Další možností může být, že populace jasoně byla napadena zvýšeným tlakem predátorů, případně něčím neznámým. Nade vším visí do dnešního dne velký otazník.

Má jasoň šanci přežít?

Štramberk má dnes vedle hradu, muzea Zdeňka Buriana, roubených chalup, jeskyně Šipka a krásného okolí další atrakci – navrátivšího se jasoně. Však už se o něm zmiňuje i nově zřízená Lašská naučná stezka. Jaké jsou ale šance, že jasoň na Štramberku přežije?
Především je potřeba neustálá péče o lokality. Je nutné zabránit jejich zarůstání a devastaci. V případě potřeby je třeba provádět dosadby živných rostlin jak pro housenky, tak pro dospělé motýly.
Nezbytné je také důsledné dodržování ochrany jasoně a zabránění jejich komerčním sběrům.
Pak snad svitne naděje, že nebude již podruhé vyhynulým druhem!

Jan Lukášek (*1923)

se zabývá problematikou jasoně červenookého od počátku 80. let. V letech 1982–1994 byl předsedou ZO ČSOP Apollo ve Štramberku. Jeho úspěch při reintrodukci jasoně byl oceněn mimo jiné cenou Josefa Velka (1999) a cenou Jana Šmardy (2000). V letech 1999–2001 byl odborným garantem svazového programu „Jasoň červenooký a ostatní ohrožení motýli“.

Kontakt: Drážné 831, 742 66 Štramberk, tel.: 0656/801 779

FOTO: ARCHIV J. LUKÁŠKA

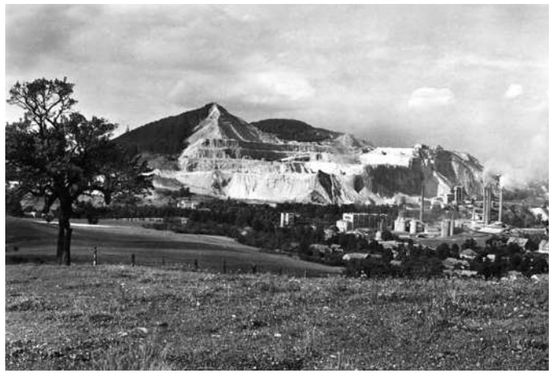

Jednou z příčin vyhynutí jasoně na Štramberku byla i rozsáhlá těžba vápenců.
Archivní fotografie ukazují vrch Kotouč zač. 20. století a v r. 1932.

FOTO: PAVEL ŠNAJDARA

Aktivity Českého svazu ochránců přírody se zaměřují i na další ohrožené druhy motýlů (pestrokřídlec podražcový).

Program ČSOP zaměřený původně pouze na záchranu jasoně červenookého byl v roce 1999 rozšířen i na další ohrožené druhy motýlů.

Další „motýlí projekty“ ČSOP

Několikaletý projekt olomoucké základní organizace ČSOP Astacus se snaží co nejpodrobněji zmapovat rozšíření denních motýlů na střední Moravě, tedy v okresech Olomouc, Přerov, Prostějov a Kroměříž. Po zpracování historických literárních údajů a sbírkového materiálu následovaly vlastní terénní výzkumy. Ty se zaměřily jednak na zvláště chráněná území, jednak na další – nechráněné – lokality, vytipované na základě historických dat či znalosti terénu. Z celkového počtu 131 denních motýlů, známých z území střední Moravy, bylo aktuálně potvrzeno 107 druhů. Zbývající (cca 18 %) lze považovat za nezvěstné či vymřelé. Výrazný úbytek je zřejmý zejména u druhů stepních biotopů (soumračníci, okáči). Kromě toho projekt prokázal, že i na území těchto okresů, patřících k jedněm z nejvíce zemědělsky využívaných a touto činností negativně zasažených oblastí naší republiky, se dochovala místa, na kterých přežívají hodnotná společenstva nejrůznějších typů. Takové lokality přispívají k zachování druhové biodiverzity celé oblasti.
(Realizátor: Mgr. Alois Čelechovský, celechov@prfnw.upol.cz)

I další projekt je z Moravy. V loňském roce začal výzkum ohrožených druhů motýlů na Uherskohradišťsku, realizovaný základní organizací ČSOP Zelené údolí u Doubrav. Šlo o zjištění lokalit výskytu motýlů, chráněných směrnicemi Evropské unie. O většině těchto druhů existovaly jen historické údaje bez ověření současného výskytu. Všechny v minulosti i současnosti známé lokality a v některých případech také lokality s výskytem živných rostlin těchto druhů byly navštíveny v době předpokládaného letu motýlů. Pozorován byl nejen výskyt motýlů, ale i podmínky pro jejich další přežití a možnosti zlepšení těchto podmínek. Výstupem projektu byly kromě přehledu o současném rozšíření druhů také návrhy na management některých lokalit. Zajímavé je například zjištění, že potencionálními místy výskytu pestrokřídlece podražcového mohou být při cílevědomé výsadbě podražce taková místa, jako náspy dálnic. Naopak nepřekvapí nutnost zachování mokřadních lokalit či přirozených lužních lesů bez příměsi cizokrajných dřevin pro přežití mnohých ohrožených druhů. Vzhledem k tomu, že mapování bylo prováděno přímo pro okresní úřad v Uherském Hradišti, je velká šance, že se podaří alespoň některé z navržených opatření uvést do praxe.
(Realizátor: ZO ČSOP Zelené údolí u Doubrav, psnajdara@oku-uh.cz)

Ve spolupráci se Společností na ochranu motýlů se připravuje vydání *Atlasu denních motýlů*. Tato unikátní kniha, shrnující nejen veškeré známé údaje o výskytu jednotlivých druhů denních motýlů u nás, ale i popisy jejich biotopů a návrhy na management jejich stanovišť, by měla vyjít letos v rámci Metodické řady ČSOP.
(Realizátor: Společnost pro ochranu motýlů, vrabec@af.czu.cz)

Černí čápi s batůžky

TEXT FRANTIŠEK POJER, MIROSLAV BOBEK, LUBOMÍR PEŠKE

FOTO KHALIL BAALBAKI

Čápi s „batůžky“ získali velkou popularitu a jejich životní peripetie zaujaly mnoho lidí. Ačkoli největší pozornost byla věnována cestám čápů do Afriky, moderní technika a pečlivé sledování označených čápů přineslo velmi zajímavé poznatky a nové údaje také o jejich chování, biologii a ekologii na hnízdištích v Čechách.

Nejznámější a nejdéle sledovaná samička Kristýna byla shodou okolností prvním čápem černým, který dostal batůžek s vysílači. Označili jsme ji 24. července 1995 v brdských lesích a sledovali ji až do jara 1999, kdy v Africe zahynula. Kristýna je tak dosud nepřekonanou světovou rekordmankou v délce nepřetržitého sledování jednoho konkrétního jedince pomocí vysílačů.

Rodina čápice Kristýny

Po dobu sledování se Kristýna vždy vracela na hnízdiště do Brd. Na jaře 1998 jsme měli připraven přímý přenos z Kristýnina hnízda na internet, ale ta se vrátila sama a změnila hnízdo. Usídlila se v koruně mohutného buku s novým partnerem, kterého jsme při pozdějším označení vysílačem pojmenovali David. Pozoruhodné bylo, že jimi zvolené hnízdo bylo obsazeno také v předchozím roce, možná tedy Kristýna přijala Davidovu nabídku, když se její loňský partner nevrátil ze zimovišť. Naši dlouho připravovanou technologickou linku přenosu obrazu z kamery umístěné u hnízda do internetu jsme museli „za pochodu“ upravovat, ale nakonec do Kristýnina hnízda nahlíželi díky internetu zvědavci z několika desítek zemí téměř tři měsíce. Přímý přenos nám umožnil detailně nahlédnout do soukromí čápů. Asi nejzajímavějším bylo, když Kristýna vyhodila z hnízda poraněné mládě. Velmi atraktivní a přínosné bylo i sledování inkubace vajec, péče o mláďata a vyvádění mláďat z hnízda, kdy je rodiče lákali na potravu, kterou odkládali na zem.

Všichni tři mladí čápi dostali ještě na hnízdě batůžky, a tak byla před odletem do Afriky připravena na podrobné sledování celá rodina. Nejstaršímu Ondřejovi však selhal vysílač a mladší Hynek byl koncem září zastřelen nezodpovědným lovcem ve Francii.

Osud nejmladšího samečka Jonáše se v září 1998 začal odvíjet do samostatného příběhu. Opakovaně jsme jej pozorovali při lovu nejdostupnější potravy, hojných hrabošů polních, na náspu dálničního tělesa u Nýřan na Plzeňsku. O něco později byl však odchycen přiotrávený na Domažlicku a umístěn do záchranné stanice v Plzni. Naštěstí se poměrně rychle zotavoval, a protože jsme nechtěli, aby zůstal trvale v zajetí, začali jsme uvažovat o originálním řešení jeho situace. Rozhodli jsme se dopravit ho letecky do Španělska, kde zimoval jeho otec. Po konzultacích se španělskými kolegy a vyřízení nezbytných formalit odletěl koncem roku do Malagy a odtud putoval do národního parku Doňana, kde byl vypuštěn poblíž skupiny zimujících čápů černých. Bez problémů se k nim připojil a setkal se tu – 2000 kilometrů od domova – se svým otcem Davidem.

Na jaře se David vrátil zpět do Brd již krátce po polovině března a zdržoval se v okolí loňského hnízda, kroužil nad hnízdištěm a čekal. Marně – Kristýna pravděpodobně již o několik týdnů dříve zahynula v Africe. Nakonec vytvořil nový pár s námi neznámou čápicí a zahnízdil asi 1,5 km od hnízda, které sdílel v předchozím roce s Kristýnou.

Jeho osudy jsme sledovali i v roce 2000, kdy jsme jej nalezli na dalším hnízdě opět s jinou partnerkou. Podle kroužku jsme zjistili, že tato čápice se vylíhla na Šumpersku a v roce 2000, kdy měla s Davidem tři mláďata, jí tedy bylo sedm let.

Čápi také na Rakovnicku

Brdy s Kristýnou a její rodinou nebyly jediným místem, kde jsme sledovali čápy černé. Hned na začátku projektu o prázdninách 1995, byli dva čápi označeni také na Rakovnicku. Oba se do této oblasti na jaře také vrátili, sameček Viktor však hned po návratu ze Středoafrické republiky zmizel a samička Zuzana byla zabita následující zimu v Etiopii.

Na Rakovnicko jsme se vrátili v roce 1999, kdy jsme se znovu pokusili o označení a sledování celé čapí rodiny. Ve stejném hnízdě na suché borovici jako před lety Viktor vychovávali rodiče Kryštof a Dominika svoje tři mláďata – samečky Otakara, Karla a Václava. S cílem ověřit možnost vypouštění čápů vylíhlých v zajetí do volné přírody jsme k těmto třem samečkům počátkem července experimentálně přidali samičku Sissi, která se vylíhla se v zoo v rakouském Innsbrucku. Díky tomu, že u hnízda byla namontována kamera, měli jsme ideální příležitost pro detailní sledování toho, jak budou čápi reagovat na přidání dalšího mláděte do hnízda. Vše proběhlo velmi hladce. Jedno mládě navíc nevyvedlo rodiče vůbec z míry a bez problémů stačili krmit vedle vlastních mláďat i čtvrtého, nevlastního, potomka. Mladí čapí samečci byli zpočátku možná trochu překvapení novou „sestřičkou“, ale ve vztazích na hnízdě se prakticky nic nezměnilo.

Všechna čtyři mláďata opustila hnízdo společně. Po dvou dnech strávených v jeho okolí se vydala společně k jihu; brzo se však rozdělila. Ani tentokrát nebylo jejich sledování úspěšné. Postupně selhával jeden vysílač za druhým, takže pouze u nejmladšího Václava jsme mohli monitorovat přelet přes Jaderské moře do Itálie, kde byl v Kalábrii zastřelen. Bohužel, jeho zbytečná smrt znemožnila exaktní potvrzení nejméně obvyklé „jižní“ čapí trasy, kterou zřejmě směřoval do Afriky.

Oba rodiče, Kryštof a Dominika, se na jaře opět vrátili na Rakovnicko. Poprvé se nám tak podařilo doložit, že pokud oba ptáci přežijí cestu do zimoviště a zpět, sejdou se na hnízdišti a mohou spolu znovu hnízdit. O své původní hnízdo však museli zápolit s jiným párem a byli vypuzeni. Jejich narychlo postavené nové hnízdo se převrhlo a první snesené vejce se rozbilo.

Čapí „dieta“

Velmi zajímavé poznatky byly získány o potravní strategii černých čápů. Převážnou část jejich potravy tvoří drobné ryby, přičemž létají pravidelně dost daleko od hnízda (běžně i 10 až 12 kilometrů). Čápi dokonale znají svůj potravní revír a střídají jednotlivá loviště tak, že se do stejného místa vracejí v jedno- až dvoutýdenních intervalech. Toto střídání je patrně vyvoláno poměrně malou zarybněností potoků. Určitým překvapením pro nás bylo zjištění, že čápi přednostně využívají ke sběru potravy potoky v zemědělské krajině v širokém okolí lesních komplexů, kde hnízdí. To platí pro Brdy i Rakovnicko. Při lovu ryb čápi procházejí nepozorovaně menšími potoky, které jsou v létě silně zarostlé vysokou vegetací, některými hustými místy se doslova prodírají, neprostupné úseky s padlými kmeny přeletí krátkým obloukem, v tůních se brodí vodou až po břicho. Tyto skutečnosti jsme zjišťovali zaměřováním signálů pozemních vysílačů umístěných v batůžku, a většinou jsme při tomto sledování čápy v zarostlých a zaříznutých korytech potoků vůbec neviděli.

Čáp černý bývá popisován jako velmi plachý pták, který se člověku vyhýbá, ale naši čápi často procházeli potokem třeba chatovou osadou přímo pod okny ranních spáčů nebo za humny v malých vesnicích, kde se potkávali i s domácí drůbeží. Místní obyvatelé neměli o čápech ani tušení a při našich dotazech, jestli znají čápa černého, se dušovali, že u nich jej nikdy neviděli. Přitom čápi hnízdili v zalesněné strmé stráni asi kilometr nad vsí.

Tajemství zůstávají

Po několika letech sledování víme mnohem více o různých aspektech života čápů černých, ale mnohá tajemství zůstávají. Je jisté, že vazba na hnízdiště je velmi silná, zatímco složení jednotlivých hnízdních párů se velmi často mění, protože původní partneři se nevrátí ze zimovišť a jsou rychle nahrazeni jinými ptáky. Jistě se tedy nejedná o „citovou nestálost“, ale o životní nutnost v zájmu zachování rodu. Bylo také potvrzeno, co jsme tušili, totiž že čápi znají hnízda ve svém okolí, nebo je dovedou v případě potřeby snadno najít a využít; pravděpodobně se čapí páry také navzájem znají se svými sousedy. Pro praktickou ochranu čápů černých z toho vyplývá, že neobsazená hnízda černých čápů je potřeba chránit, případně zpevnit či nahradit umělými podložkami, aby se čápi měli i v dalších pokoleních kam vracet. Vedle péče o hnízdní lokality je významná i ochrana a citlivá obnova zemědělské krajiny protkané potoky, kde čápi loví potravu. Osudy našich sledovaných mláďat napovídají, že jejich úmrtnost je značná. Často hynou přímou vinou člověka a bude ještě dlouho trvat, než budou cesty tažných ptáků bezpečné.

Sledování čápů („telemonitoring“) umožňují malé vysílače, připevněné na jejich záda.

Africká odysea

je dlouhodobým projektem Českého rozhlasu, na kterém se podílí také ČSOP Projekt zaštiťuje Akademie věd ČR. Hlavním cílem projektu je přispět k poznání úžasného přírodního fenoménu – migrace ptáků mezi Evropou a Afrikou. Jako modelový druh byl vybrán čáp černý a v letech 1995 až 2000 bylo vysílači označeno 10 dospělých čápů a 8 mláďat. Podrobné informace o projektu najdete na http://capi.internet.cz

Sledovaní ptáci jsou označováni miniaturními „batůžky“, které se skládají z většího satelitního a menšího pozemního vysílače. Signály satelitního vysílače zachycuje několik družic a jsou předávány ke zpracování do pozemního střediska. Odtud jsou během jedné až dvou hodin známy souřadnice sledovaného čápa. Pozemní vysílač lze zaměřit ze vzdálenosti několika kilometrů a podle jeho signálů monitorovat chování označeného jedince.

KRAJINA A LIDÉ

Dřevo – znovu objevovaný stavební materiál

V posledních letech se stále více lidí vrací k tradičním osvědčeným materiálům, nezatěžujícím životní prostředí. A to nejen u předmětů denní spotřeby, ale například i ve stavebnictví. Na článek o hliněných stavbách v minulém čísle nyní navazujeme povídáním o stavbách dřevěných.

TEXT A **FOTO** VÁCLAV ZÁRUBA

FOTO: ARCHIV AUTORA

Roubené stavby patří neodmyslitelně k minulosti našeho venkova – roubený pavlačový mlýn v Bělči nad Orlicí.

Vývoj stavebních konstrukcí, zejména v prostředí venkovských sídel, byl v minulosti vždy limitován dostupností stavebních hmot a surovin. Vývoj směřoval od jednoduchých obydlí ke složitějším a účelnějším. Od používání měkkých a hořlavých materiálů k materiálům tvrdým a požárně lépe odolným.

Postupem doby, se zlepšujícími se majetkovými poměry, ale i díky legislativním tlakům, se dřevo pro výstavbu obytných staveb užívalo stále méně. Renesance dřevěných konstrukcí tak velmi zvolna přichází teprve nyní, kdy je stále silnější požadavek na používání ekologických materiálů a energeticky úsporných stavebních hmot. Je škoda, že i v této oblasti máme za vyspělým světem poměrně značný časový odstup. Ještě mnoho úsilí bude nutné vynaložit k odbourání mýtů a pověr, než i obyvatelé tohoto státu opět přijmou dřevo jako rovnocenný a plnohodnotný stavební materiál. V řadě zemí i přes relativně vysokou aplikaci dřeva (Německo 7 %, Rakousko 10 %, Švýcarsko 30 %, Skandinávie 60 až 80 %) probíhají programy na podporu a rozšíření dřevěné bytové výstavby. U nás je zatím dřevo využíváno minimálně (v bytové výstavbě necelé jedno procento!!!) i přesto, že této obnovitelné a bezodpadové suroviny máme značné zásoby.

Nejběžnější je roubení

Mezi obytnými stavbami ze dřeva si nejvýznamnější pozici vydobyly stavby roubené. Díky tomu se lze při cestě napříč republikou setkat s celou řadou různých provedení a z pohledu zámožnosti majitele i bohatším či chudším zdobením konstrukcí. Srubové stavby v České republice jsou charakteristické svým tvarem (poměr délky a šířky 2:1 i více) a rovněž provedením lomenic a kabřinců (zpravidla půlkruhová předsazená a zdobená stříška ve vrcholu štítu). V různě velkých oblastech je pak zřetelně patrná i tesařská řemeslná zručnost jednotlivých řemeslníků a řemeslnických rodin. Každá tesařská škola je charakteristická typickými prvky a detaily opakujícími se na stavbách postavených stejným tesařem.

Roubené stěny se skládají z trámů, které jsou úplně nebo částečně hraněné, případně jsou to prosté kuláče (neopracované odkorněné kmeny). Hraněné trámy se v minulosti otesávaly sekerami, posléze řezaly na pilách – katrech. Roubilo se z rovného jehličnatého dřeva. Pro zlepšení životnosti staveb se v některých regionech používalo pro spodní řadu trámů dubového dřeva (vzhledem k tomu, že nebyla k dispozici vhodná hydroizolace, to bylo moudré rozhodnutí – dodnes jsme svědky pokleslých a podehnilých staveb, které utrpěly a mnohdy i zanikly právě tím, že nebyly ošetřeny proti vzlínající vlhkosti). Tloušťka trámů závisí na zatížení stěny a na podnebí. Běžně se používá 18–20 cm (ekvivalent 90–120 cm silné zdi z plných cihel!). Z historických zkušeností vyplývá, že i stěny silné pouhých 15 cm nepromrznou za předpokladu, že mají zcela utěsněné spáry. Spáry pak musí být vhodně zaizolovány a povrchy mohou být zalištovány nebo opatřeny omazávkou či omítkou. Obílením nebo obarvením spár odlišně od okolní stěny lze docílit elegantního vzhledu celé stavby. Uvnitř ani zvenčí se srubové stěny neomítají – omítka na nich špatně drží a i s ohledem na deformace stavby vlivem zatížení a změn vlhkosti dřeva omítka praská a opadává.

Nárožní spoje mohou být obecně trojího typu. Nejjednodušší a nejstarší spoj používaný zejména ve středověku a u jednoduchých staveb (v českých zemích) je zabezpečení vazby nároží prostým přesahem zhlaví trámů. Výhodou bylo, že konec kmenů nemusel být opracován pilou a postačovalo prosté osekání po skácení stromu sekerou. Tento způsob nevyžadoval žádné specifické tesařské nářadí ani obzvláštní dovednost. Hojně je tento způsob využíván i u srubů v rozlehlých končinách Kanady – opět díky nenáročnosti na vybavení a zručnost zálesáků. V architektuře české vesnice se tento způsob významněji neuplatňoval. Sruby kanadského typu se v dnešní době začínají stavět i u nás a zasazení takové stavby do venkovské zástavby zpravidla naruší díky své naprosté netradičnosti estetický dojem lokality. Takový srub vyžaduje umístění stranou stávající zástavby na samotě a nejlépe u lesa.

Základní a dlouhodobě využívaná byla a je dodnes rohová vazba na rybinu. Oficiálně se tento způsob nazývá úplným oboustranným rybinovým plátem. Výhodou tohoto způsobu je skutečnost, že vlastní hmotnost konstrukce zabraňuje vybočení trámů kterýmkoli směrem a přitom provedení spoje je technologicky nenáročné. To je výhodné zejména dnes při použití moderního truhlářského a tesařského nářadí. Je možné použít i plátů bez sešikmení ploch – spojení rovným nárožním plátem. Tento způsob není v našich krajích příliš obvyklý a rozšířený.

Od konce 18. století se objevuje vazba na zámky. Použití tohoto systému je většinou vázáno na tradici v různých oblastech naší země (a schopnosti místních tesařů) nebo na stavby náročnější – kostely, patrové stavby apod. Tento způsob je pracnější a náročnější na přesné provedení spoje (v porovnání se spojem rybinovým).

Roubené stavby z pohledu dnešních uživatelů

Z pohledu dnešních znalostí a technologií začínají být roubené stavby pozvolna vyhledávány z řady důvodů. Zmínit se alespoň o těch základních je nezbytné k pochopení dřeva a jeho potenciálu jako stavební hmoty budoucnosti.

V souvislosti se snahou o výstavbu nízkoenergetických domů jde o ideální stavební materiál. Není nutné nákladně prohřívat objemná tělesa zdí, ale vzhledem k tepelně izolačním vlastnostem dřeva je prohřívána pouze malá vrstva izolujícího dřeva. Výhodou je možnost použití malých výkonů pro vytápění a velmi rychlá reakce stavby na potřebu tepla. To dává možnost použít kvalitní programové řízení teploty (potřeby tepla) v objektu a možnost významných úspor energie. Odpadá setrvačnost a těžkopádnost zděných staveb. V praxi to znamená, že díky pružné reakci stavby je možno nastavit topný systém na řadu kratších topných cyklů, kdy je potřeba tepla pouze po krátký časový úsek. S výhodou lze využívat moderních úsporných plynových kotlů nebo elekt roakumulačních kamen.

Technologie dřevěných staveb

Dřevěné konstrukce stěn budov lze nejlépe charakterizovat podle použité technologie a množství dřeva, které se při výstavbě uplatní.

STĚNY ROUBENÉ (SRUBOVÉ) – stěna je tvořena vodorovně kladenými trámy či kmeny v rozích vázanými tesařskými spoji různých konstrukcí. Tento způsob byl v našich podmínkách nejběžnější a byl používán prakticky na celém území Čech. Nejen z těchto důvodů si proto zaslouží podrobnější popis a zdůvodnění v dalším textu.

STĚNY RÁMOVÉ (BEDNĚNÉ) – stěna je tvořena nosným trámovým systémem, který byl zvenčí pobíjen prkny. Pokud byl vnitřní prostor určen pro obytné účely, rám se pobíjel z obou stran a prostor mezi byl vyplněn slámou či pazdeřím. Výskyt těchto stěn u obytných objektů v našich podmínkách nebyl příliš hojný. Využíval se spíše pro neizolované stěny hospodářských objektů – stodol, dřevníků apod.

STĚNY HRÁZDĚNÉ – podobný systém nosného dřevěného rámu. Mezi trámy byla vkládána výplň zpravidla dřevohlíněná či těžší výplně z nepálených i pálených cihel nebo kamene. V našich podmínkách byl tento systém používán zejména v německy mluvícím severozápadním pohraničí.

Jednou z předností dřevěných staveb je rychlost jejich výstavby.

ILUSTRACE: ALEŠ KLOSE

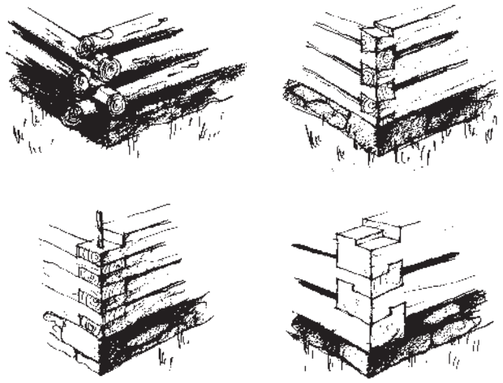

a) nejjednodušší a nejstarší spoj je zabezpečení vazby nároží prostým přesahem zhlaví trámů
b) rohová vazba na rybinu (konec každého trámu má při bočním pohledu tvar rybího ocasu)
c) spojení rohovým nárožním plátem – aby trámy v rohu nevybočily, je nutné jimi provléknout roubík z tvrdého dřeva
d) zámkový systém je tvořen soustavou kolmo zalamovaných plošek, nahrazujících šikmé plochy rybin

Možná jako druhou v pořadí je nutno zmínit rychlost výstavby roubeného domu. Po vyprojektování (které má mimochodem řadu technologických zásad a specifik oproti zděným stavbám a dodnes jim při výuce není věnována dostatečná pozornost) je zhotovena základová konstrukce. Základ je vzhledem k hmotnosti stavby řešen spíše jako technologicky proveditelné minimum, skutečné potřeby stavby jsou výrazně menší. Celou stavbu je možné ve středisku dodavatele připravit ve formě stavebnice za cca 3–4 týdny bez závislosti na počasí, dojíždění pracovníků apod. Následně je stavba na místě sestavena do podoby hrubé stavby (v řádu dnů) a za cca další 1–2 měsíce je zcela dokončena a předána objednateli k užívání. Odpadají technologické přestávky, není použit mokrý proces (vlhkost a čekání na tvrdnutí betonů či omítek), nevzniká množství nepříjemného odpadu při stavbě, není nutné objemné technologické vybavení ani zařízení staveniště.

Dřevo je elegantním stavebním materiálem.

Častým argumentem proti roubeným dřevěným stavbám je jejich požární odolnost. Je nepopiratelným faktem, že roubená stavba je hořlavá. Je však důležité si uvědomit, jakým způsobem hoří. Dřevěná konstrukce si zachovává pevnost po dlouhou dobu. Významný podíl na tom má izolační vlastnost dřeva. Při zuhelnatění povrchu se vytvoří izolační vrstva a další hoření je zpomaleno. Garantovaná výpočtová hodnota požární odolnosti 20 cm roubené stěny je 50 minut (uvážíme-li míru bezpečnosti výpočtů, je skutečná hodnota výrazně vyšší). Vlastnosti dřeva se při požáru výrazně nemění – na rozdíl např. od ocelových profilů. Paradoxně tak hořící dřevěný strop přežije déle než strop keramický do ocelových profilů. Navíc při požáru nevznikají životu nebezpečné škodliviny v takovém rozsahu jako při požáru stavby s běžným zastoupením umělých materiálů. Při pohledu na požár stavby je s jistou dávkou nadhledu vidět i další výhoda. Dřevostavba shoří, koštětem se omete základ, hřebíky se odevzdají do sběru a může se postavit stavba nová a třeba i lepší. A co zděná stavba? Zlikvidovat či ponechat zadehtované ohořelé stěny? A následný nezničitelný a všudypřítomný zápach i po opravě spáleniště.

A co životnost stavby? V dnešní době zřejmě nemá valného významu mluvit o fyzické životnosti staveb. Podstatnější je životnost morální. Každá další generace má výrazně odlišné požadavky na bydlení a nákladné přestavby a opravy starých zděných staveb v konečném důsledku vyjdou stejně draho jako stavba nová. Skutečná životnost stavby je při dnešní úrovni technologií a znalostí spolehlivě mnohem vyšší než 100 let (při kvalitním provedení izolací a samozřejmé běžné údržbě). Pro ilustraci – do dnešní doby se dochovala řada dřevěných roubených staveb, jejichž vznik se datuje i do konce 16. stol.

Ekologické hodnocení dřevěných staveb

Při používání dřeva jsou kladem i ekologické aspekty – zejména energetická náročnost vlastní stavby. To znamená množství energie, které je nutné vložit do všech částí stavby a všech stavebních hmot tak, aby byla stavba zcela dokončena a schopna provozu. Bylo by jistě nesmírně zajímavé provést podrobnější srovnávací výpočet vložených energií. Stačí porovnat nákladnost základních stavebních prvků – tj. cihel a dřevěných trámů. U dřeva je nutné smýtit v lese stromy, vytáhnout je na odvozní místo, dopravit na zpravidla blízkou pilu a pořezat – potřeba energií je zřejmá – trochu benzínu do motorové pily, nafta do odvozního prostředku a elektrická energie pily. Naproti tomu u cihel je nutné dobývat hlínu a vozit jí do sice nedaleké cihelny, kde je ale nutné další mletí, hnětení tvarování, sušení, vypalování a doprava těžké stavební hmoty z cihelny na stavbu. Energetická náročnost je na jednotku objemu zřetelně vyšší než ve srovnání se dřevem. Jednoho dne je hlína vytěžena – ale co dál. Hlína je definitivně pryč a po vyčerpání ložiska je nutné přemístit celou výrobu jinam se všemi důsledky. Naproti tomu dřevní hmota nevyčerpatelně dorůstá a je neustále obnovována.

Množství výhod, které výstavba ze dřeva přináší, postupně vytlačuje zažité předsudky o „materiálu chudých“.

Stavební materiál budoucnosti

Jedině osvěta a vzdělávání nejširší veřejnosti dokáže změnit nepříznivý stav ve využívání dřeva ve stavebnictví v naší zemi. Dřevo se snad opět po mnoha letech začíná pozvolna dostávat do povědomí lidí jako materiál, který si zaslouží pozornost. Množství výhod, které výstavba ze dřeva přináší, postupně vytlačuje zažité předsudky o „materiálu chudáků“ a mnozí chalupáři by byli jistě ochotni potvrdit kvality života v dřevěné stavbě. Bydlení ve dřevostavbě je však i jistou životní filozofií. Je to návrat k přírodním hodnotám. Obyvatelé musejí být smířeni s výskytem pavouků v prasklinách, musejí počítat s občasným praskáním a lupáním ve stavbě při změnách vlhkosti dřeva apod. V roubené dřevostavbě není možné počítat s tolik žádanými bílými (a sterilními) interiéry, jak je typické u stále populárních domečků ve stylu „podnikatelského baroka“. Dřevostavba přímo nabízí škálu teplých barevných odstínů, které zpříjemní pocit v prostoru a nabízí estetické hodnoty, které lze jen obtížně jinde získat. Pobyt ve dřevostavbě navozuje pocit útulného, příjemného a teplého prostředí všem jeho obyvatelům.

Řada dnešních moderních stavebních materiálů musí svou životnost teprve dokazovat (sádrokartony, plastová okna...). Dřevo jako stavební materiál je užíváno již po staletí a tím, že přežilo veškeré etapy ve vývoji lidské společnosti, jednoznačně dokázalo, že je nutné a nanejvýš rozumné s ním zcela reálně počítat.

ZO ČSOP Orlice v Hradci Králové

se již dlouhé roky zabývá mimo jiné i péčí o dřevěné památky a věnuje se podpoře a propagaci bydlení ve stavbách ze dřeva. Jednou z jejích aktivit je založení skanzenu lidové architektury Kapounka, o kterém byla obšírnější informace v minulém čísle tohoto časopisu. Do skanzenu bude přemístěno i centrum ekologické výchovy ČSOP, které bude využívat zařízení skanzenu a připravovat osvětové programy jak pro nejširší veřejnost, tak i pro školní kolektivy. Kromě základní informační činnosti tak bude náplní práce ekocentra i propagace ekologických parametrů a výhod dřevostaveb z pohledu dnešních uživatelů.
BLIŽŠÍ INFORMACE o činnosti ZO ČSOP Orlice najdete na webových stránkách www.razdva.cz/orlice, případně můžete kontaktovat přímo autora článku (orlice@razdva.cz, tel.: 049/526 15 87).

Zachraňme studánky!

FOTO: MIROSLAV DVORSKÝ

Zájem o údržbu přirozených přírodních zdrojů vody (prameny, studánky…) provázel ČSOP již od svého vzniku a plně zapadá do jeho poslání.

TEXT MICHAL KULÍK, MIROSLAV KRÁSA

Tato aktivita se od samého začátku rozvíjela jako spontánní, zprvu nekoordinovaný, zájem členů Svazu pomoci přírodě, zpravidla v nejtěsnějším místě působení ZO, a zjevně to byla reakce na radikálně klesající počet kvalitních zdrojů vody (zejména pitné) v přírodě. Jistou roli také sehrál fakt, že dlouhodobá péče nevyžaduje speciální odborné znalosti (je tedy vhodná opravdu pro každého) a lze při ní uplatnit celou škálu různorodých činností.

Trocha historie

Kromě přímé pomoci přírodě (udržení přirozeného zdroje pitné vody v přírodním prostředí) se téměř jako nejvýznamnější jeví především nezanedbatelný výchovný prvek nejen pro tvůrce studánky, ale i pro návštěvníky, „okolojdoucí"… Z tohoto důvodu se zejména v počátcích studánkového hnutí často obnovovala tradice jarního „otvírání studánek" za účasti veřejnosti (zejména dětí ve školním věku), která byla často zmiňována i v tehdejších sdělovacích prostředcích.
O počátcích tohoto spontánního hnutí prakticky chybí dokumentace, teprve od roku 1985 začínají i na stránkách ochranářských časopisů (např. Nika) pronikat informace o „vyhledávání a údržbě studánek", které vyústily v několik lokálních monografií (např. *Studánky Velké Prahy*, E. Ureš, Portál, 1987). Vzhledem k nekoordinaci a prakticky nulové materiální podpoře se toto hnutí po roce 1989 udrželo v silnějším měřítku pouze v okolí Brna (viz např. sborník *Studánky*, S. Kohoutová, ČSOP Pozořice, 1993).
Naštěstí může být tato aktivita „živelná" a jistě ji lze provozovat i izolovaně (tj. v místním měřítku). Přesto však můžeme konstatovat, že se počátkem roku 1999 podařilo „studánkové hnutí" letech vzkřísit na celostátní úrovni a takto jej prezentovat širší veřejnosti jako jednu z úspěšných a postupně se rozvíjejících aktivit v přírodě a pro přírodu.
Do budoucna se tato akce jeví jako velmi přínosná nejen pro naši přírodu, ale i pro lidi se zájmem přírodě pomoci. Proto bude při dalším pokračování akce jednoznačným cílem co nejširší pokrytí (zmapování) celé republiky a tím i zaktivizování zájemců o tuto činnost. Protože se nejedná o vyhraněně přírodovědnou aktivitu, mají v této akci šanci opravdu všichni.
Věřím, že zanikajícím studánkám nabídne pomocnou ruku každý, komu není osud naší přírody lhostejný. Určitě si to zaslouží.

Trocha statistiky

V roce 1999 rozjelo Centrum dětí a mládeže ČSOP za podpory Lesů ČR, s. p., celostátní kampaň s názvem „Zachraňme studánky". Její hlavní náplní je vyhledávání, „zachránění„ a následně dlouhodobá péče o studánky na území celé ČR. Jedinou podmínkou pro účast je kladný vztah k přírodě a chuť pro ni něco konkrétního udělat. Protože prvořadým zájmem je zde pomoc studánkám, je akce otevřená a přístupná i zájemcům mimo ČSOP, a to bez ohledu na věk – zapojit se mohou jak děti, tak dospělí, celé rodiny…
Na podporu akce byly vydány a postupně distribuovány různé materiály: Pro základní informaci propagační letáček. Každoročně nová sada samolepek se studánkovým motivem (celkem již více než 10 druhů) – obvykle je využívána fotodokumentace samotných účastníků. Pro metodickou pomoc dvě brožurky (*Zachraňme studánky* – 1999, *Naše studánka* – 2001). Shrnutí výsledků každého ročníku ve sborníčcích nazvaných *Stav studánek*.
Společně se vstupním dotazníčkem „Mapovací kartou" dostali účastníci i pomůcky na jednoduché orientační rozbory vody. Zájemcům byly proplaceny základní chemické a bakteriologické rozbory v akreditovaných laboratořích (v roce 2001 celkem 12 613,60 Kč).
Informace o kampani „Zachraňme studánky" společně s aktualizovanou databází registrovaných studánek a „studánkovou" mapou ČR můžete také najít na internetových stránkách CDM ČSOP. Vstupní dotazník Mapovací karta je součástí tohoto časopisu.
Počet zachráněných studánek přesáhl koncem roku 2001 číslo 100. Ze všech pečovatelů je 73 % z řad členů ČSOP (48,2 % kolektivy MOP ČSOP; 6,6 % rodiny; 3,7 % individuální členové a 14,5 % ZO ČSOP). O tom, že péče o studánky má na mnoha místech mnohaletou tradici, vypovídá i to, že o 35 % procent registrovaných studánek se lidé starali dávno před vyhlášením akce – o některé je pečováno již od sedmdesátých let. Kromě toho nás může těšit zbývajících 65 % studánek, ke kterým se dostala pomoc právě díky kampani „Zachraňme studánky". Část studánek (15 %) museli pečovatelé prakticky vybudovat z ničeho, protože na jejich místě zbyl již pouze pramínek nebo silně podmáčená půda Kromě těchto „zmrtvýchvstalých" bylo 20 % studánek, ke kterým přišla pomoc doslova za pět minut dvanáct, protože mizely v křovinách pod záplavami bahna a odpadků. V ostatních případech bylo sice při prvním setkání poznat, že se skutečně jedná o studánku, špinavá voda s listím a jehličím však k příjemnému osvěžení jistě nelákala. Tak co, půjdete pomáhat studánkám s námi?

Studánky jsou přirozeným zdrojem pitné vody.

FOTO: JAN MORAVEC

Na mnoha místech je dodnes jarní čištění pramenů spojeno se slavností „otvírání studánek", při které se sejdou lidé ze širokého okolí.

FOTO: ARCHIV CDM

Další informace

o programu „Zachraňme studánky" získáte v Centru pro děti a mládež ČSOP, 02/24 91 24 66, csop@volny.cz a na webových stránkách www.volny.cz/cdmcsop

Studánkové kroniky

Účastníci kampaně „Zachraňme studánky!" posílají organizátorům o „svých" studánkách množství různých materiálů. Fotografie, kresby, krátké zprávičky o své činnosti, zapsaná vyprávění pamětníků i celé studánkové kroniky. Podívejme se společně do některých z nich.

Studánky na Fiolníku

(u Vlastějovic nad Sázavou)

Na Fiolníku je poměrně dost potoků a všechny samozřejmě musí někde pramenit. Některé vytékají spíš z neurčita. Jeden vytéká z mokřiny, kde mají kanci kaliště a kde rostou vraní oka čtyřlistá. A několik z nich vytéká ze studánek. Nejhezčí je studánka, která je ukrytá v houští nad hájovnou a jen tak někdo o ní neví. Je roubená a má udělanou stříšku z velkého plochého kamene. Kolem roste kapradí a mechy. Kdysi možná používali vodu ze studánky lidé z hájovny, dnes ale prorůstají do studánky kořeny stromů, na dně je bahno a ve vodě žijí brouci, které jsme určily jako mákovku vodní.
Voda ze druhé studánky se také nedá pít, protože je plná jehličí a smetí ze stromů. Pro zvířata je ale dobrá a je přístupnější než ta první. Studánka je kousek pod hájovnou směrem k vesnici. Má jílovité dno a vede z ní roura, která bývá dost často ucpaná, tak ji chodíme čistit. Ve studánce jsme jednou našli čolka a několikrát jsme viděli skokana hnědého.
Na kraji lesa u vesnice je ještě jedna studánka. Není sice moc hezká a není přímo v lese, ale lidé si jí moc váží, protože je tu jediný zdroj pitné vody. Když se ve Vlastějovicích řekne slovo „studánka", všichni si vybaví právě tuhle.

Martina Taišlová

Poustevníkova studánka

(na Pelhřimovsku)

Nikdo už nepamatuje, jak dlouho v lese je. Říká se, že nedaleko od ní měl svoji chatrč poustevník a podle toho se jmenuje okolní část lesa Poušť. Před námi se o studánku a její okolí staral pan farář Vojtěch Morava. Každoročně ji čistil a udržoval, vybudoval přístupové chodníčky a lavičky. Po jeho odchodu do jiné farnosti přešla péče na nás. Tehdy ještě bezejmenné studánce jsme dali jméno – jak jinak než Poustevníkova. Práce za cca 15 let se nedají vyjmenovat. V současné době je studánka zastřešena jednoduchou stříškou a voda z ní vytéká do nádržky z betonové skruže obrostlé mechem a přepadem teprve do drobné vodoteče. U studánky je lavička a sloupek s cedulí, na které je text o okolním lese a o studánce. Na sloupku je umístěna ještě schránka s návštěvní knihou. Asi před třemi lety se na smrku u studánky objevil obrázek poustevníka od neznámého dárce. Na turistické značené cestě, která vede nedaleko, je umístěna směrovka ke studánce.

Pavel Koubek

Studánka Střížovka

(nedaleko Turnova)

Studánka Střížovka se nachází v lese malé vísky v severních Čechách, která se jmenuje Střížovice. Obec má asi jen 13 obyvatel a 16 obyvatelných domů. Je zde asi 5 pamětníků přes 70 let. Za nimi se chystáme vyjít, jestli nevědí něco o historii, případně o kronice obce, kterou má někdo z obyvatel určitě v péči.
Dno, stěny i strop studánky jsou postaveny z pískovcových kvádrů. Nádherný klenutý strop je opravdu ozdobou nad pramenem. Bohužel i tato stavba není nejmladší a některé kameny ve stropě se začínají uvolňovat a padat.
Na první čištění Střížovky asi nezapomeneme. Ne snad proto, že by nás to stálo tolik námahy a práce, ale protože nás to také pobavilo a bylo hodně legrace. Překvapivě jsme narazili na staré naplavené věci z domácnosti. Člověk by nevěřil, co všechno bylo objeveno. Z počátku jsme naráželi na sklenice, střepy hrnků, železné věci… Jednou z prvních věcí byla podrážka od tenisky číslo 40. Na tento objev Mirek poznamenal: „Škoda, že jí chybí vrchní část a tkaničky – ještě by se dala nosit, podrážka není ošlapaná".

Eva Hauzrová

Jak pečovat o studánky

TEXT JANA DRÁPALOVÁ, RUDOLF PECHÁČEK

Celosvazový program péče o studánky nabízí zajímavou náplň pro oddíly dětí a mládeže. Jako organizace, která se monitorováním a péčí o studánky v okolí Brna zabývá již mnoho let, dovolujeme si upozornit na některá rizika, kterých by si právě mladí ochránci přírody měli být vědomi, než se do čištění, opravy nebo dokonce budování nové studánky pustí.

Obyvatelé studánek

Zdánlivě jednoduché a bohulibé čištění studánky od starého listí a větviček může zahubit mnoho zajímavých živočichů, kteří ve studánce nebo v nádržce pod studánkou žijí. Především jsou to blešivci, kteří se tlejícím listím živí a již od února se jich v nádržce pod studánkou může prohánět bezpočet. Může to být ale také náš nejmenší měkkýš – praménka rakouská, který se velmi vzácně vyskytuje v čistých a chladných vodách. V okolí Brna se tento velmi vzácný živočich vyskytuje hned v několika studánkách. Než se do čištění studánky pustíte, doporučujeme prozkoumat, co ve studánce žije. Na některé obyvatele stačí bílá mělká miska, sítko a lupa. Na jiné potřebujete mikroskop a odborné znalosti. Pokud se vám podaří kontaktovat odborníka na hydrobiologii a pozvat ho na vycházku se studánce, budete překvapeni, jak bohatým životem se pramen a jeho okolí hemží.

Poměrně bezproblémové je uklizení odpadků v okolí studánek nebo šetrné vyčištění nánosů ve výtokové trubce. K ostatním zásahům doporučujeme přistupovat až po prozkoumání studánky.

Oprava stávajících studánek

Studánek je v naší krajině relativně velmi mnoho. Vznikaly v době, kdy lidé pracovali celé dny venku v polích a lese a jiné možnosti občerstvení nebyly. Dnes již mnoho studánek neslouží původnímu účelu a chátrají. Před tím, než se rozhodnete opravit některou studánku, měli byste znát kvalitu vody. Úprava studánek se špatnou vodou je spíše zavádějícím počinem. Pěkně upravená studánka láká k napití, i když kvalita vody k tomu není vhodná. Pokud je rozbor vody nadějný (voda splňuje základní požadavky na pitnou vodu), je potřeba ještě udělat několik podstatných věcí. Každá upravená studánka je stavba na pozemku, který někomu patří. Udělejte si průzkum, kdy studánka vznikla, kdo a za jakých okolností ji vybudoval, kdo z místních lidí o ni pečuje, jaké informace o kvalitě a vydatnosti pramene jsou dostupné, kdo je vlastníkem nebo správcem pozemku.

Informace můžete hledat v obecních kronikách, kam často bylo vybudování studánek zaznamenáno, v místních knihovnách, u pamětníků v obci, u učitelů, starostů, farářů. V kronikách nebo v archivu na místním úřadě hledejte také plánky, jak byla studánka vybudována. Často bývá totiž místo, ze kterého vytéká voda, dost vzdáleno od místa, kde je pramen podchycen a jímán. Pokud došlo k ucpání trubek nebo se pramen přestěhoval, budete bez těchto znalostí velmi těžko napravovat vzniklé poruchy. Rozhodně nedoporučujeme pouštět se bez odbornějších znalostí typů pramenů a hydrologických poměrů v okolí do rozsáhlejších úprav, protože výsledek je dost nejistý.

Péče o studánky je záslužnou činností – skýtá však i určitá rizika a úskalí.

FOTO: PAVEL MOULIS

Budování nových studánek

Před tím, než se rozhodnete na prameništi vybudovat studánku, byste měli několik let prameniště monitorovat. Ne každý pramen je vhodný k úpravě. Vydatnost pramene může během roku značně kolísat. Pro úpravu na studánku je vhodný pouze pramen se stabilní vydatností v průběhu celého roku. Kolísání vydatnosti v průběhu ročních období nebo dokonce po silných deštích svědčí o tom, že voda je sbíraná mělce pod povrchem a kvalita vody bude značně nestálá. Každý pramen, každá studánka má své zvláštní podmínky, takže jednotný návod na vybudování studánky ani není možný.

Voda ve studánkách a pramenech

Studánky a prameny jsou nejčastěji napájeny mělkou podpovrchovou vodou. Jen vzácněji se vyskytují prameny artézské vody pocházející z větších hloubek. Vzhledem ke krátké době filtrace atmosférických vod nedochází k podstatnější mineralizaci a přibližně 60 % studánek má obsah rozpuštěných látek do 500 mg/l.

Umístění studánky nám může napovědět částečně i něco o kvalitě její vody. Pokud se v blízkosti zdroje vody nachází chatová zástavba, pole či silnice, je pravděpodobné (ale ne nutné) i její částečné znečištění ve formě zvýšeného obsahu dusičnanů, fosforečnanů a chloridů. Větší znečištění se projeví i zvýšeným obsahem dusitanů a organických nečistot indikovaných zvýšenou spotřebou kyslíku potřebného na jejich oxidaci (CHSK-Mn). Organické znečistění poznáme také podle nárůstu počtu bakterií, z nichž nejnebezpečnější jsou bakterie pocházející ze zažívacího traktu teplokrevných živočichů – fekální koliformní bakterie a enterokoky. Zvýšený obsah dusičnanů může být i v oblastech, v kterých bychom je nečekali. Uprostřed lesa pod lesní školkou, kde sazenice bývají vydatně přihnojovány, nebo pod akátovými porosty, na jejichž kořenech žijí bakterie schopné vázat vzdušný dusík. Vyšší obsah dusíku a živin v půdě prozrazuje i bohatý porost kopřiv.

Podél silnic v zimě chemicky ošetřených se ve vodách objevuje zvýšený obsah chloridů. Na rozdíl od splaškového znečištění je jejich množství po celý rok poměrně stálé. Chloridy mohou také v případě kontaminace půdy v okolí zdroje dále zvyšovat znečištění vody zvýšením rozpustnosti škodlivých látek (např. těžkých kovů). Proto by se používání jakéhokoliv zdroje vody mělo prověřit rozborem vody a provádět údržbu jen těch studánek, které mají opravdu kvalitní vodu.

Život pramenů a blízkého okolí

Prameny jsou prostředím, kde se stýkají dva světy. Prostředí podzemních vod je obýváno typickými živočichy – stygobionty obývajícími výhradně podzemní vody a stygofily adaptovanými k životu v podzemí, ale schopnými žít také na povrchu. Na vývěru vody na povrch žijí krenobionti – organismy pramenných vod. Mají velké nároky na čistotu vody a nízkou teplotu. Mezi povrchem a podzemím probíhá v přirozených vývěrech výměna: podzemní živočichové mohou putovat v noci za potravou na povrch, živočichové z povrchu se mohou ukrývat do podzemí.

V prostředí pramenů často nacházíme horské zástupce sinic a řas: na velmi krátkém úseku začátku vodotečí jsou díky nízké teplotě a kvalitě vody vhodné podmínky pro tyto chladnomilné organismy i v nižších polohách.

Olga Skácelová

Brněnské sdružení ČSOP pečuje o studánky

Regionální sdružení ZO ČSOP Brno si již při svém založení před deseti lety dalo „studánkový" program jako jednu z hlavních priorit své činnosti. Požádala jsem proto ing. Janu Drápalovou, tajemnici sdružení, aby se s námi podělila o své dlouholeté zkušenosti s koordinací programu.

Jano, vzpomeneš si, čím jste tehdy v roce 1992 začínali?

Od začátku jsme v rámci našeho programu „Studánky Brna a okolí" mapovali studánky, kontrolovali kvalitu vody a získávali kontakty na skupiny i jednotlivce, kteří již o nějaké studánky pečovali. V roce 1996, kdy jsme měli dostatek zajímavého materiálu, jsme uspořádali v Moravském zemském muzeu v Brně výstavu. Na ní jsme prezentovali přes 80 studánek a pramenů včetně fotografické dokumentace a zákresů do map. Pamatuji si, že právě díky této výstavě jsme z řad návštěvníků získali skvělé spolupracovníky, kteří nám dodnes pomáhají. Jmenovat mohu například Rudolfa Pecháčka. Ten pro nás zajišťuje chemické rozbory a dokáže poradit i v otázkách hydrogeologických.

Zajímala se veřejnost o tak specializovanou výstavu?

Ano. Určitě je to téma, které veřejnost zajímá. Díky zájmu návštěvníků jsme se dokonce rozhodli realizovat nápad na pořádání exkurzí ke studánkám. Přibližně od roku 1998 pravidelně několikrát do roka pořádáme jednodenní výlety zaměřené na poznávání studánek, přírodních zajímavostí a také místních lidí či organizací, které o studánky pečují. Exkurze vedou odborní lektoři a místní znalci. Povídají o vodních ekosystémech, studánkách a prameništích, mokřadech, ale i o historii krajiny a přírodě obecně. Počet účastníků se pohybuje mezi 15 až 50.

Vím, že jste vydali i řadu tiskovin k tématu studánek. Můžeš k tomu uvést něco víc?

Jako první jsme před šesti roky vydali brožuru „Studánky Brna a okolí". V loňském roce jsme začali s vydáváním souboru mapek „Studánky Brna a okolí". Každá je věnovaná určité oblasti, jsou v ní zakresleny studánky a popsány zajímavosti s nimi související. Obsahují také návodný popis cesty z Brna jak pro pěší, tak i pro cyklisty, takže každý si podle něj může vyrazit na samostatný výlet podle nálady.

To jsou opravdu pěkné výsledky. Určitě máte dobré pomocníky?

Bez spolupracovníků a partnerských organizací si realizaci programu neumím představit. Nejvíce spolupracujeme se základní organizací ČSOP Pozořice, dále Hydrobiologickou laboratoří Moravského zemského muzea, Školním lesním podnikem Křtiny a také s umělci a fotografy. A samozřejmě s dalšími organizacemi a jednotlivci, kteří o studánky a prameny pečují.

Přeji vám všem hodně dalších úspěchů a děkuji za rozhovor

Petra Písaříková

Štiřínské studánky

Štiřín je nevelká ves asi deset kilometrů jihovýchodně od Prahy. Trochu stranou od hlavních silnic i turistických center. Návštěvníky zdejšího zámeckého hotelu zajímá spíše golfové hřiště než okolní krajina. A tak tenhle kousek nepříliš dotčené přírody v těsném sousedství velkoměsta dlouho unikal ochranářské pozornosti.

TEXT A **FOTO** JAN MORAVEC

Základní organizace Českého svazu ochránců přírody vznikla v nedalekých Velkých Popovicích v roce 1998. Hlavním důvodem tehdy byla obrana proti plánovanému otevření lomu Nespera. Od počátku však byla činnost organizace pestřejší, než jen občanské protesty. Oddíl mladých ochránců přírody, úklidy černých skládek, malý zookoutek. Původní aktivity se soustřeďovaly v okolí vlastních Popovic. Ale brzy se rozšířily i západněji, na Kamenicko. Velkopopovičtí ochránci přírody mají veliké štěstí – jak starosta Velkých Popovic, tak jeho kamenický kolega jsou ochraně přírody velmi nakloněni.

To jsme ale trochu odbočili. Začali jsme Štiřínem, zůstaňme tu pro dnešek tedy. Co tady může přírodymilovný človíček najít? Rozlehlé pastviny, soustavu rybníků, množství letitých stromů a stromořadí – a také množství pramenů a studánek. Vody je v tomto kraji věru požehnaně. A kvalitní. Velkopopovický pivovar Kozel snad není nutné představovat. Že se pivovar do Velkých Popovic přestěhoval právě ze Štiřína, ví však málokdo. A právě silné prameny nad vsí po staletí zásobovaly vodou zámek, dvůr i pivovar.

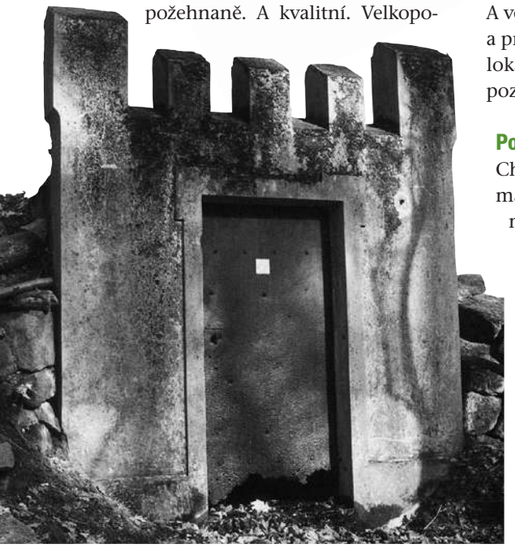

Péče o studánky a prameny byla jednou z významných aktivit velkopopovických ochranářů již od počátku jejich činnosti. Do programu „Zachraňme studánky“ se zapojili mezi prvními. Oddíl mladých ochránců přírody „Čolci“ a několik spřátelených rodin jich měli v péči již osm, když je jedna ze štiřínských rodaček upozornila na zajímavé studánky v lese Pod stodůlkou. Poprvé se sem vypravili začátkem roku 2001. Našli zde několik sněhem zapadaných stavbiček, prokazatelně souvisejících s historií štiřínského zámku. Malebnou studánku Dinku, vodojem připomínající středověký hrad, neudržované studny, řadu záhadných cihlových šachtic. A velký nepořádek. Studánek se ujali, a protože šlo o skutečně pozoruhodnou lokalitu, začali uvažovat také o založení pozemkového spolku.

Pozvání na vycházku

Chcete-li se podívat na zajímavé místo, máte příležitost. Autobus pražské příměstské dopravy staví přímo na hrázi Štiřínského rybníka. Vydejte se po jeho boční hrázi (kolmo k silnici) podél stromořadí bizarních lip. Na konci hráze vpravo minete velkou stodolu a poté plochu nikdy nedokončené střelnice. Její část má dnes pronajatou právě pozemkový spolek, zřízený velkopopovickou ZO. Přírodovědně nejde o nijak mimořádnou lokalitu, je to však první dílek mozaiky, která by později na základě majetkových práv měla uchránit tuto končinu před neuváženými zásahy. Zde, v závětří mohutného valu, se snaží vytvořit „základnu“ pro ekologickou výchovu. Místo, kde lze posedět u ohně, hrát hry – a přitom třeba pozorovat ledňáčka.

Za střelnicí dojdete k malebnému lesnímu rybníčku, zvanému Kněžský, se čtyřmi letitými duby na hrázi. Jděte rovně ještě asi tak dvě stě metrů. Dřevěná šipka vpravo do lesa a vyšlapaná pěšinka vás dovedou k první studánce. Na černé desce mezi velkými kameny je vytesáno „DINKA QUELLE“, voda vytéká z kamenné trubky. Studánka, jak má být, chtělo by se říci. A přesto to v podstatě studánka není. Voda pramení v jiné studánce o dvacet metrů severněji a sem je přiváděna podzemní trubkou. Tu horní studánku, skutečný pramen, nazvali místní mopíci „Ringhofferovou“ – na památku bývalého majitele panství. Betonová stavbička ukrývá asi metr hlubokou kruhovou kamennou studánku, k vodě vede několik schůdků.

Další zajímavý objekt stojí od Dinky pro změnu východním směrem. Není to studánka, ale vodojem. Přehlédnout ho nelze – jeho průčelí je zdobeno cimbuřím. Uzavřená plechová vrata ukrývají tři velké rezervoáry vody. Voda je sem pravděpodobně stahována z celé horní části lesa, o čemž svědčí dvě řady šachtic. Právě tento vodojem byl zřejmě hlavním zdrojem vody pro štiřínský velkostatek. Jen pár kroků před jeho portálem je čtverhranná kamenná jímka, zvaná Kněžská studna. Na své vyčištění teprve čeká, a tak její dnešní zhruba třímetrová hloubka není jistě konečná. Poslední z místních studní je trochu bokem, a kdo o ní neví, vůbec si ji nevšimne. Však i proto ji popovičtí nazvali „Zapomenutá“. Leží na pravém břehu potůčku asi o sto metrů níže, nedaleko břehu rybníčka. Je to zděná kruhová jímka se zbytkem kovových konstrukcí.

Když se tak člověk prochází mezi douglaskami, javory a duby, ani si neuvědomuje, kolik tu už bylo vykonáno práce. Nahoře u cesty, co jsou ještě zbytky různého odpadu, strašila ohromná skládka. Ringhofferovu studánku bylo nutné celou vybrat a vyčistit. A že to při takhle silném prameni nebyla žádná legrace, o tom by aktéři mohli dlouze vyprávět. Vodojem měl zdemolované dveře – teď jsou opravené a nově nabarvené. Kněžskou studnu bylo nutné ohradit, aby do ní náhodný kolemjdoucí nespadl. Uklidit popadané větve, křoví... Inu, o studánky se dlouhá desetiletí nikdo nestaral. Dávno pryč jsou doby, kdy se k Dince nosily každý den čerstvé květiny, jak až do své smrti vzpomínal poslední ringhofferův zahradník.

Nyní se velkopopovičtí snaží vypátrat něco o historii těchto míst. Kdo byla Dinka, po které je pojmenována nejhezčí ze studánek? Jak je celé rozsáhlé vodohospodářské dílo staré? A jaký je mezi jednotlivými objekty vztah? Pokud se na některé z těchto otazníků podaří odpovědět, jistě nám to prozradí naučná stezka, jejíž zřízení se zde plánuje.

Jestli nespěcháte, nevracejte se do Štiřína. Pokračujte cestou k severozápadu mezi starými ohradami, a kolem Stádelského rybníčku do Křížkového Újezdce. Budete procházet rozlehlými pastvinami, neuvidíte jediné stavení a dost možná nepotkáte jediného člověka. Idylka na dohled Prahy, jen pár kilometrů od rušné brněnské dálnice. Ale výstavba vilek a satelitních městeček se nemilosrdně tlačí i sem. Nezbývá než držet členům místní ZO ČSOP palce, aby se jim tuhle krajinu podařilo uchránit.

Bližší informace

nejen o studánkách, ale i o další bohaté činnosti této ZO ČSOP, získáte v budově ekocentra ve Velkých Popovicích (proti kostelu) – tel: 0204/665 202, e-mail: csop-v.popovice@email.cz, případně na webových stránkách www.mujweb.cz/www/csop-v.popovice

Různých „studánkových“ aktivit probíhá v ČSOP mnohem více. Na závěr naší malé procházky po studánkách se zastavme ještě u jednoho zajímavého projektu, přesahujícího hranice naší republiky.

Beskydy bez hranic

mezinárodní projekt za záchranu studánek

TEXT ALEŠ BERNATÍK

Na projektu „Beskydy bez hranic – environmentální aktivity pro ochranu přírodních krás“ spolupracovali společně tři nevládní neziskové organizace: ZO ČSOP Kunčice pod Ondřejníkem, Slovenský svaz ochránců přírody a krajiny – RKV Čadca a Beskydský OKREG – Liga ochrany przyrody (Bielsko Biala). Projekt přijalo a finančně podpořilo Regionální environmentální centrum pro střední a východní Evropu se sídlem v Maďarsku.

A co bylo cílem tohoto projektu?

Jak naznačuje symbolicky vybrané místo pro slavnostní zakončení projektu – Hrčava, obec na trojmezí České republiky, Slovenska a Polska – cílem byla záchrana studánek na celém území Beskyd. Smyslem této činnosti bylo nabídnout obyvatelům a návštěvníkům Beskyd širokou síť studánek jako doplňkového zdroje pitné vody. I dnes je možné vidět místní obyvatele i návštěvníky Beskyd nabírat si vodu ze studánek. S rozvojem turistiky lze v budoucnu očekávat další zvyšování zájmu.

Projekt zahrnoval tři následující aktivity:

- záchrana beskydských studánek a pramenišť – vyčištění, analyzování a označení zapomenutých studánek,
- doporučení turistických a cyklistických cest mezi studánkami – tisk map,
- zorganizování propagační kampaně pro vyčištěné studánky a doporučené stezky.

Vyhledávání studánek začalo v podzimních měsících roku 2000. Jako podklad pro vypátrání funkčních i dávno zapomenutých trvale vydatných studánek posloužili staré mapy a diskuse s lesáky, zaměstnanci CHKO a staršími obyvateli. Nalezené studánky byly zaznamenány pomocí jednotného dotazníku, který zahrnuje popis studánky, její lokalizaci a dostupnost, dále vydatnost a technický stav studánky, návrh nezbytných opatření, fotografii před a po úpravě. Ze studánek byly odebrány vzorky vody na základní rozbor její kvality. V jarních měsících roku 2001 byly provedeny úpravy studánek, všechny studánky byly označeny cedulkou.

Jako výstup projektu bylo připraveno 4000 kusů speciální mapy upravených studánek, na zadní straně mapy bylo doporučeno několik turistických a cyklistických tras, na kterých se studánky nacházejí. Do mapy bylo kromě 60 označených studánek zaneseno dalších 60 studánek na české straně Beskyd, o které se starají Lesy České republiky, s. p. Dále bylo pro propagaci vytištěno 3000 pohlednic s tematikou beskydských studánek. Mapy a pohlednice byly distribuovány do vybraných informačních center v Beskydech.

Po skončení projektu převezmou nad jednotlivými vyčištěnými studánkami patronát kolektivy dětí (mladí ochránci přírody, turisté, skauti atd.), kteří budou okolí studánek dále zvelebovat a dlouhodobě držet nad studánkami ochrannou ruku. Protože se projekt setkal s velkým ohlasem, věřím, že se myšlenky uchopí i ochranáři z dalších horských oblastí.

Základní informace

o projektu včetně spousty fotografií a naskenované mapy lze najít na webových stránkách http://sweb.cz/beskydske-studanky. Bližší informace může poskytnout i autor tohoto příspěvku (bernatik@rceia.cz).

Hrátky do přírody

Léto je doba táborů, výprav a dobrodružství. Zahrajte si s oddílem či partou kamarádů některou z ekologicky laděných her.

TEXT A **FOTO** JAN VRTIŠKA
ILUSTRACE DAVID TURNER

Netradiční naučná stezka

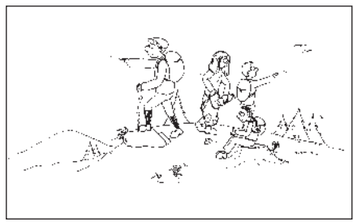

Tradiční naučné stezky vedou turisticky oblíbenými oblastmi a jsou značeny jednotným symbolem – bílým čtvercem se šikmým zeleným pruhem. Seznamují návštěvníky s pozoruhodnostmi kraje, informují o místní fauně, flóře, geologii, architektuře či jinak napomáhají k poznání zajímavých míst. Netradiční naučnou stezku si může vytvořit každý sám. Stačí se chvilku zastavit a dobře se dívat kolem sebe.
V oddíle to většinou praktikujeme takto. Rozdělíme se do několika skupin, z nichž každá si při výpravě na zvoleném místě vybere stanoviště a snaží se v předem určeném čase vytvořit několik (alespoň tolik, kolik je členů v týmu) „zastávek“ naučné stezky. Přitom je dovolen dvojí přístup. Buď je možno celou stezku umístit do prostoru 10x10 metrů (aby si členové týmu museli všímat detailů), nebo je zakázáno stanoviště opustit a „zastávky“ jsou pak tvořeny na základě bedlivého smyslového vnímání okolní krajiny (tady je prostor pro globálnější pohled). Je tak nastaven prostor pro vzájemné obohacování.

Cílem hry **„Brána“** je postavit z nasucho kladených kamenů oblouk. Zhruba tak, jak je vidět na fotografii. Že to chce značnou dávku šikovnosti a trpělivosti poznáte brzy sami. Podařilo se? Gratulujeme.

Důležité je, aby po uplynutí času byly všechny týmy seznámeny s obsahem jednotlivých stezek a aby jejich obsah autoři před ostatními obhájili. Je zajímavé sledovat, jak si každý všímá ve svém okolí něčeho jiného.
Tato aktivita se dá uskutečňovat prakticky všude a je vhodná pro oddíly i pro rodinné výpravy. Také osamělý poutník ji může využít – je tak nenásilně nucen bedlivěji vnímat své okolí.

Co potřebuje rostlina

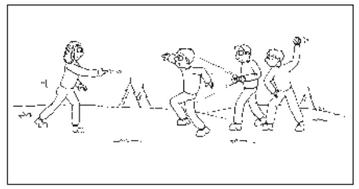

Hříčka je určena spíše pro dětské oddíly a dá se hrát na jakémkoliv volném prostranství. Jeden hráč představuje rostlinu a nachází se uprostřed vymezené kruhové plochy o poloměru zhruba 10 metrů. Na obvodu kruhu stojí ostatní hráči, kteří mají za úkol „rostlině“ zasílat energii a živiny nezbytné pro zdárný průběh fotosyntézy.
Část hráčů hází „rostlině“ malé (například pingpongové) míčky, představující oxid uhličitý. Druhá skupina kutálí tenisáky (nebo jiné větší míčky) – ty představují vodu. Třetí skupina pomocí baterky vysílá morseovkou písmena, symbolizující sluneční záření. Hráč „rostlina“ se snaží současně zachytit oba druhy míčků a rozpoznat přijatá písmenka morseovky. Přežívá jen tehdy, když získá v daném čase předem dohodnuté množství surovin i energie.
Je nutné, aby byl pro sčítání zachycených surovin i přijaté energie vyčleněn minimálně jeden pořadatel!
V rámci následné diskuse je možné vyzkoušet i další varianty hry:

- některé tenisáky mohou být obarvené – symbolizují pak znečištěnou vodu (kyselou, plnou těžkých kovů…) – „rostlina“ je nesmí chytat, jinak začíná chřadnout (nesmí např. používat jednu ruku) či dokonce zahyne (končí hru),
- některé písmeno je vysíláno červeným světlem (představuje nadměrné UV záření) – pokud ho „rostlina“ omylem přečte, začne chřadnout,
- tenisáků je posíláno méně než dříve – „rostlina“ trpí suchem.

KRÁSA NAŠEHO DOMOVA před 90 lety

Je zajímavé listovat nejstaršími ročníky Krásy našeho domova. Jak vypadal časopis, k jehož odkazu se hlásíme? Co trápilo naše předchůdce? Jak moc se změnilo ochranářské hnutí za téměř jedno století?

VYBRÁNO Z VIII. ROČNÍKU ČASOPISU

FOTO : ARCHIV

Nejprve malý příspěvek k tématu studánky …

Studánky a prameny,

které se vyskytují blíže turistických cest a které širšímu obecenstvu nejsou dosti známy, doporučuje Klub českých turistů označiti patřičným způsobem. Připomínáme však, že možno to jen tak, aby přírodovost místa označením a upozorněním netrpěla a že lze věc provádět jen tam, kde tišina a intimita přírody nebude ani v nejmenším dotčena a kde bude zpředu naprosto jisto, že studánka nebude zprofanována. Často se dá z místa, kde jest studánka, vhodnou úpravou vytvořiti rozkošný kout přírody.

Kdyby vám snad některé pasáže následujícího textu připadaly povědomé, podotýkáme, že článek, z něhož byly úryvky vybrány, byl skutečně napsán a otištěn v roce 1912!

Vzhled našich regulovaných řek

i menších vodotoků před a po regulaci mluví sám až běda zřetelně hned za celé knihy. Ba zřetelněji a názorněji nežli celá literatura článků, kterou tyto do očí bijící změny vyvolaly.
A za takových okolností není divu, že konečně i z kruhů donedávna jedině praktickými a hospodářskými výhodami regulace zaujatých, estetickým „subtilnostem“ velmi málo přístupných, ozval se varovný hlas a ostrý protest proti dosavadnímu způsobu regulování našich řek, tlumočený poslancem Dr. Ulrichem. Projev tento jest důkazem, že i v kruzích esteticky vlažněji cítících dotčeni byli devastací rodného kraje, nynějším systémem, který dosud hledí si hlavně a jen stránky technické a praktické, a dbá se jednostranně jen několika zájmů a při němž zájem zachování krásy kraje vychází zcela na prázdno!
A tak nevidíme bohudíky, již dosavadní ztrnulost, klidné přihlížení ke všemu, ať děje se co děje, zažehnávané a konejšené jen planou omluvou: „to jinak nejde“, „to už nespravíme“, „to technicky jinak provésti nelze“ a nanejvýš tu i tam neorganisovaný odpor několika jednotlivců.

❀ ❀ ❀

Ke všemu jest nepopiratelným faktem, který mi nikdo nevyvrátí, že většina našich řek až dosud regulovala se zde v Praze u zeleného stolu bez předchozího zvláštního studia jednotlivých malebných objektů, bez pořízení perspektivních pohledů na malebné takové skupiny, a tedy také bez zakreslení jich – po takové nutné předchozí průpravě – do projektu regulačního.
Ba slyšel jsem dokonce z úst velmi věrohodných, že projektovány někde i celé části trasy, aniž by dotyčný projektant je byl na vlastní oči shlédnul. Mnohý vysloví zde jistě svůj podiv, zda a jak to vůbec možné. Bohužel je to možné. Spořilo se prostě na dietách úřednictvu!

❀ ❀ ❀

A nyní otázka, kvůli níž vlastně toto vše jsem předeslal: Jak možno v tomto chaosu úřadů vzájemně se nestýkajících, křižujících se pravomocí a kompetencí, ovládaných nejrůznějšími názory, tradicemi a systémy domáhati se nějaké pronikavé nápravy i v jednodušších, tedy např. čistě technických otázkách? A což teprve v otázkách abstraktnějších, více již vzdálenějších, tedy především esthetických!?

Dr. Luboš Jeřábek
(Úpravy vodotoků a krása krajinná)

I následující řádky budou jistě mnohým připadat povědomé. Trochu jinými slovy jsou dodnes součástí návštěvních řádů mnoha parků a rezervací.

Desatero na ochranu přírody

1. Nepoškozuj přírodu, jež Tě krásou oblažuje.
2. Nezohavuj přírodu odhazováním papíru, střepů, plechových krabic a podobných odpadků.
3. Neruš přírodu křikem nebo hlučením.
4. Nevytrhuj a nevyhrabávej rostliny i s kořeny.
5. Netrhej a nelam větve stromů a keřů.
6. Nepokládej koru stromů a plochy skal za památní knihu.
7. Z rostlin beř si na památku jen kolik nutno.
8. Nezakládej si sbírky rostlin neb hmyzů, nechceš-li se jimi vážně zabývat. Na vejce ptačí vůbec sáhnouti nesmíš.
9. Nechytej a netrap ještěrky, žáby, mloky neb jiná zvířata.
10. Děti a lidi nerozumné k ochraně přírody nabádej.

J. S. P.

A na závěr malé exkurse na půdu památkové péče. Zda byly tehdejší obavy okrašlovacího svazu oprávněné můžete při letní návštěvě Kokořína posoudit sami.

Novinami pražskými proběhla pro ochranu domoviny vysoce významná zpráva, že památná zřícenina hradu Kokořína má býti obnovena. Už samo sdělení stačilo jako volání na poplach – a vyburcovalo nás k bdělosti, zda jde jen o zabezpečení zbytků do krajiny úchvatně vkomponovaného hradu. Zajištění starých zdí dnešního stavu bez jakýchkoli doplňků, prostá konzervace ruiny, byla by ovšem důkazem o veliké pietě majitelově k stařické malebné památce a zároveň o znamenitém porozumění jeho pro zachování rázu krajiny. Ale fáma na místě samém i v kraji vypráví neuvěřitelné věci: že má být starý hrad zase zřízen k obývání… ❀

S PROFESOREM JENÍKEM

Nejen o biosférických rezervacích

S profesorem Janem Jeníkem jsme se sešli v jeho pracovně na katedře botaniky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Mluvili jsme o časopise Krása našeho domova, o biosférických rezervacích u nás a ve světě i o ochraně přírody obecně.

PTAL SE JAN MORAVEC

FOTO: JAN MORAVEC

Tento rozhovor vyjde v časopise Krása našeho domova. Vy jste s tímto časopisem spolupracoval ještě před jeho zákazem. Mohu se na úvod zeptat na nějaké vaše vzpomínky z té doby?

Já jsem byl žákem posledního redaktora Krás našeho domova profesora Jaromíra Kliky, který byl zároveň i předsedou toho spolku. Byl to velký vědec a neobyčejně pilný autor. Pod značkou „Kka" napsal také do Krás našeho domova četné recenze zajímavé literatury. Byly to sice jen malé odstavce, ale když máte napsat do jednoho čísla deset nebo patnáct takových článečků, tak to dá práci, že.

V Krásách našeho domova jsem začínal své vědecké publikace, vyšla zde i má větší studie o suťovém lese na Sitně na Slovensku. Redaktor tehdy přijímal i odbornější statě, ale jinak to byl časopis zaměřený na ochranu starých stromů, okrašlování ulic, venkova, a tak podobně.

Vy jste se sám angažoval i v tehdejším okrašlovacím spolku?

Nikoli. Přišel jsem studovat do Prahy v roce 1948 a již v r. 1949 jsem začal pracovat u profesora Kliky jako pomocná vědecká síla. Ale právě v té době byl okrašlovací spolek zrušen, takže jsem v něm nemohl být aktivní. Moje a spolkové trajektorie se v čase minuly.

Pojďme k něčemu současnějšímu. Byl jste při vzniku programu. „Člověk a biosféra" a stál mnoho let v čele Českého národního komitétu. Řekněte nám, prosím, něco o tomto programu.

V roce 1968 jsem měl možnost jako mladý univerzitní docent zúčastnit se konference v Paříži, kde se projednávala celosvětová tvorba a ochrana životního prostředí a racionální hospodaření s přírodními zdroji. V rámci Organizace spojených národů pro vědu, výchovu a kulturu (známé UNESCO) tam vznikl mezivládní program na ochranu životního prostředí „Člověk a biosféra" – „Man and Biosphere", ve zkratce „MAB" – který si problematiku životního prostředí rozdělil na 14 úkolů. Týkaly se různých oblastí Země – od mořského prostředí a sladkovodních mokřadů přes tropické lesy, lesy mírného pásma až po chráněné krajiny.

V rámci tohoto programu jsme v 70. letech na Třeboňsku začali dělat společné projekty, které sbližovaly biologické a ekologické vědy s hospodářskými odvětvími v krajině. Tehdy jsme se s nejbližšími spolupracovníky rozhodli, že Československo „zatáhneme" také do velkého programu zakládání biosférických rezervací. Ty začaly ve světě vznikat kolem roku 1975. Měl jsem příležitost být u prvních jednání, když jsme v roce 1977 doporučili státním orgánům a pařížskému sekretariátu vznik prvních tří československých biosférických rezervací – Třeboňsko, Křivoklátsko a Malou Fatru. Slováci však svůj výběr později změnily a první biosférickou rezervací na Slovensku vyhlásili Slovenský kras.

Jaký je vlastně smysl biosférických rezervací?

Mají za úkol důsledněji hledat optimální vazbu ochrany přírody k lidským aktivitám. To znamená i méně pasivní ochrany. I když samovolné přírodní procesy jsou všude vítané, je třeba s lidským umem a rozumem pomáhat napravovat, co se vážně lidmi pokazilo. K tomu je třeba ve společnosti spolupracovat, tak jak to dělá například Český svaz ochránců přírody při organizaci četných projektů, které pokažené přírodě na mnoha místech pomáhají. Druhým z cílů Světové sítě biosférických rezervací je také zvýšená ochrana světově unikátních biomů – chcete-li původních ekosystémů, jež civilizace vytlačila na poslední plochy.

Na základě čeho byly vybírány naše biosférické rezervace?

Program MAB/UNESCO od začátku sliboval mezinárodní solidaritu, vzájemnou podporu a výměnu zkušeností zejména v oblastech, kde jsou zbytky nedotčené přírody vystavené podobným civilizačním tlakům, které tuto nedotčenost ohrožují. Zakladatelé biosférických rezervací dbali na to, aby ve vybraném území byly nejen zbytky původní přírody, ale aby tam pracovali činorodí lidé a odborníci, kteří jsou schopni vzniklé destrukce napravovat. A také, aby se jednalo o co nejrůznorodější oblasti v rámci našeho státu.

K dnešnímu datu je ve světové síti UNESCO celkem šest chráněných území – čtyři chráněné krajinné oblasti a dva národní parky. Typickou biosférickou rezervací je právě hned na začátku vybrané Třeboňsko, které do značné míry lidskou činností vzniklo. Tamní harmonická krajina si udržela vzácnou květenu i faunu v lesích, na lukách i rašeliništích, ačkoli se v krajině provozuje intenzivní zemědělství, pěstují lesy, těží štěrkopísky, a tak dále. Zkrátka je to umělá krajina, v níž se daří lidským obyvatelům, návštěvníkům i přírodním prvkům.

Naopak Křivoklátsko se dostalo do Světové sítě MAB/UNESCO záhy proto, že je v české kotlině oblastí, kde je největší část lesů zachována v podobě původního středoevropského listnatého lesa. Jak víte, lesy zůstaly naštěstí na třetině plochy ČR, jenomže velká část z nich jsou umělé jehličnaté monokultury. Nás současníky samozřejmě zajímá – a naše potomky bude zajímat – jak vypadaly původní nepřeměněné lesy, v jejichž okolí a dosahu žili keltští a slovanští předkové.

Svou roli při volbě Třeboňska a Křivoklátska také sehrálo to, že s těmito oblastmi již byla spojena nemalá aktivita odborných pracovníků. Zapojení do mezinárodní sítě vyžaduje zvýšený vědecký výzkum a výměnu informací. Na Třeboňsku jsou dva ústavy Akademie věd ČR – její botanický ústav a mikrobiologický ústav – a Křivoklátsko je blízko Prahy, v kontaktu s četnými vědeckými institucemi a univerzitami.

Kromě Třeboňska a Křivoklátska je dnes biosférickou rezervací také Pálava, Šumava, Krkonoše a Bílé Karpaty. Chystají se u nás ještě nějaké další?

Připravuje podstatné rozšíření biosférické rezervace Pálava o Lednicko-Valtický areál, a také o oblast lesů na soutoku Moravy a Dyje. Dlouhodobé úsilí o toto rozšíření žel stále naráží na některé překážky. Cílem je nádherná biosférická rezervace, která by spojovala krásu i problematiku všech významných ekosystémů a jihomoravských krajinných prvků.

Je pravděpodobné, že i další dva z našich národních parků mají šanci na přiřazení k Světové síti UNESCO. Na prvním místě to bude asi České Švýcarsko, protože tam je ta souvztažnost přírody, obyvatelstva a turistů velmi akutní. Nová biosférická rezervace by ovšem zahrnovala nejen vlastní národní park, ale i chráněnou krajinou oblast, která jej obklopuje. Vše ale záleží na schvalování v našich resortech a sekretariátu UNESCO/MAB v Paříži.

Mluvil jste o rozšiřování biosférické rezervace Pálava. I v rámci ČSOP se diskutuje o několika různých variantách ochrany krajiny mezi Pálavou a Soutokem. Jaký je váš názor?

Proti rozšiřování různých statutů chráněné krajiny, zejména proti rozšiřování CHKO v této oblasti se staví Lesy ČR, protože se obávají omezování vlastních hospodářských aktivit a předpokládají, že záležitosti ochrany přírody dobře obstarávají sami lesníci. Žel blokují i rozšíření biosférické rezervace, která je ve své podstatě institutem širším, spojujícím přírodní, kulturní i socioekonomické aspekty v krajině. V uvažované oblasti jde nejenom o lesy, ale i o život ve vesnicích, o vinařství, o rybářství..., a také o návaznost na připravující se biosférickou rezervaci na straně rakouské. Domnívám se, že prvním krokem by mohla být biosférická rezervace, která má mnohem volnější status, ale umožňuje mezioborovou výměnu informací po celé ploše krajiny a navázání mezinárodních kontaktů. Mohla by mít i odpovídající název, snad Pálava-Podluží, a nezávislou kancelář pravděpodobně ve Valticích.

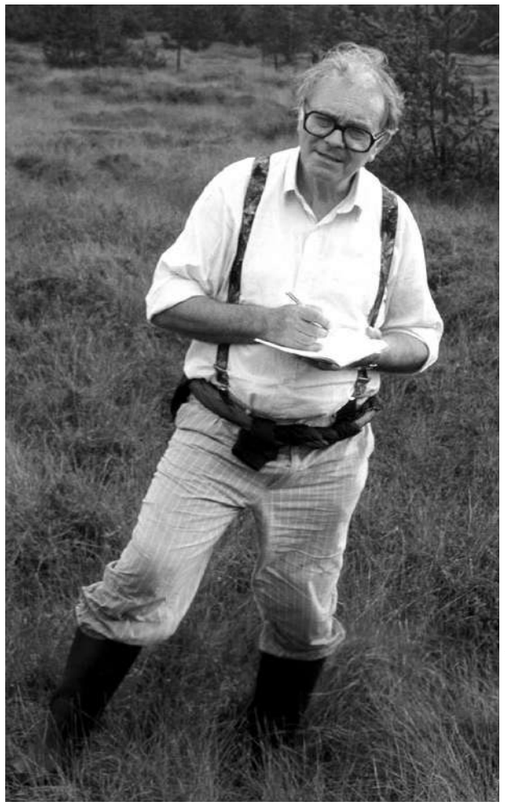

FOTO: ARCHIV PROF. JENÍKA

A otázka na závěr. Jste členem Čestné rady ČSOP. V čem vidíte její smysl a význam?

Myslím, že členové Čestné rady by měli přijímat pozvánky na větší akce Svazu, některých aktivit se účastnit a občas přispět k řešení obecnějších odborných stanovisek. I když sám nemám příliš času, jsem informován o dění v ČSOP a jak vidíte hlásím se k němu. Stále si myslím, že Český svaz ochránců přírody je z ochranářských organizací nejaktivnější a nejrozumnější. Snad právě volbou Čestné rady Svaz přiznává, že při složitém řešení problémů a výměně informací, poznatků a argumentací je ochoten přijmout také rady odborníků, kteří po mnoho let studovali ohrožené ekosystémy.

Děkuji za rozhovor.

Prof. Ing. Jan Jeník, CSc., (* 1929) geobotanik, ekolog, vysokoškolský pedagog

Autor řady vědeckých i populárně vědeckých publikací (lesnictví, horské ekosystémy, tropické pralesy, ochrana přírody). Působí v mnoha našich i mezinárodních odborných institucích (mimo jiné jako čestný předseda Českého komitétu MAB/UNESCO, člen poradního sboru generálního ředitele UNESCO pro světovou síť biosférických rezervací, čestný předseda vědeckých rad našich národních parků). Je nositelem ceny UNESCO Sultána Qaboose za zásluhy o ekologii a ochranu životního prostředí (obdoba Nobelovy ceny v oblasti ekologie). Prof. Jeník je členem Čestné rady ČSOP.

FOTO: ARCHIV

Nový zákon o myslivosti

Od 1. 7. 2002 začíná až na některé výjimky platit nový zákon o myslivosti, který byl schválen po bouřlivých diskusích Parlamentem ČR v závěru uplynulého roku. Také ČSOP do nich přispěl vydatnou měrou.

TEXT PAVEL PEŠOUT

Co předložení zákona předcházelo?

Bezprostředně po přijetí novely starého zákona o myslivosti v roce 1992 se začalo hovořit o nutnosti jeho celkové změny. Především tehdejší Český myslivecký svaz (dnes Českomoravská myslivecká jednota – ČMMJ) prosazoval odpoutání práva myslivosti od půdní držby, naopak soukromí vlastníci půdy požadovali snížení minimální výměry honitby ze zákonem stanovených 500 ha až na historických 115 ha. ČSOP a další nevládní organizace usilovaly o změnu ve výčtech zvěře a o další změny v zájmu ochrany přírody, odpovídající nové společenské realitě.
Ministerstvo zemědělství nechalo posoudit tehdejší zákon o myslivosti z pohledu slučitelnosti s právním řádem Evropské unie. Výsledky rozborů ukázaly, že EU ponechává úpravu myslivosti po věcné

FOTO: ARCHIV

stránce na národních legislativách. Bylo však upozorněno, že ve vztahu k ochraně přírody je nutno respektovat směrnice EU upravující ochranu druhů a přírodních stanovišť. Ve druhé polovině roku 2000 předložilo Ministerstvo zemědělství k širší diskusi teze nového zákona o myslivosti. Připomínkovala je řada institucí a organizací, ale zvláště ostře je kritizovala ČMMJ ve smyslu „raději špatný starý zákon než tento nový".
Zjevně i proto byl v polovině prosince 2000 předložen poslanecký návrh zákona o myslivosti pocházející z „dílny" ČMMJ. Oficiálně udávaným důvodem této iniciativy byl strach z prodlení. Na přelomu let 2002 a 2003 se totiž budou znovu utvářet a pronajímat honitby a ministerstvo údajně připravovalo nový zákon tak pomalu, že by se do té doby nemusel schválit. Stávající uživatelé honiteb by neměli jistotu dalšího pronájmu.

Jak probíhalo projednávání zákona?

Vláda ČR poslanecký návrh zákona o myslivosti v lednu 2001 zamítla.
Silné kritice tento návrh zákona podrobovali zástupci vlastníků i nevládní organizace. Český svaz ochránců přírody vydal v lednu 2001 první obsáhlé stanovisko k návrhu zákona a formou dopisu s ním seznámil všechny poslance a senátory. ČSOP především kritizoval, že předložený návrh zákona ignoruje složitý proces obnovy vlastnických vztahů v naší zemi a navazuje na socialistický princip priority uživatele nad vlastníkem. Návrh zákona je tak v rozporu s Listinou základních práv a svobod, zejména s právem vlastnickým a jeho ochranou, ale také v rozporu s legislativou upravující oblasti ochrany přírody a krajiny a ochranu lesa, je v kolizi s komunitárním právem. Návrh zákona byl navíc zjevně připraven ne příliš pečlivě, protože je v řadě ustanovení zmatečný a je v něm celá řada chyb. ČSOP zásadně nesouhlasil jak se základní filozofií zákona, tak s celou řadou konkrétních ustanovení.
Předlohu zákona ostře kritizovala i řada poslanců, zejména pak předseda ČSOP a předseda poslaneckého podvýboru pro životní prostředí Libor Ambrozek. Ten společně s několika dalšími kolegy připravil protinávrh, který podpořili nevládní organizace, vlastníci pozemků, lesníci a zemědělci.
Oba návrhy zákona prošly v dubnu 2001 v Poslanecké sněmovně prvním čtením. Ve druhém čtení sice byl za základ vzat návrh zpracovaný ČMMJ, ale v řadě bodů se jej podařilo dovést do kompromisní podoby, přijatelné pro ochránce přírody i vlastníky. Nicméně celková filozofie zákona i mnohá ustanovení zůstala špatná.
ČSOP se snažil spolu s dalšími organizacemi ještě zákon napravit při projednávání v senátu. Avšak změny týkající se např. nezahrnutí chráněných druhů mezi zvěř se již prosadit nepodařilo.

Zajímavé články

na téma nového mysliveckého zákona i myslivosti u nás obecně (Jaký je myslivecký zákon, Myslivost a ochrana přírody, Myslivost v bažantnicích a oborách, ...) najdete v časopisu Vesmír č. 6/2001.

Jaký je nový zákon o myslivosti?

Zákon lze hodnotit jako kvalitnější, než byl ten dosud platný. Zároveň je však třeba zkonstatovat, že dále konzervuje zastaralou a věcně dlouhodobě neudržitelnou koncepci české myslivosti, a že byla promarněna šance postavit myslivost na nové základy, respektující základní ekologická pravidla, zásady přírodě blízkého hospodaření a v neposlední řadě vlastnická práva. Zákon o myslivosti můžeme chápat jako zákon o chovu a lovu zvěře, která v klimatických podmínkách ČR dokáže přežít. Zákon je totiž jen minimálně provázán se zájmy ochrany přírody a s potřebami trvale udržitelného hospodaření v lesích.
Kritizovat je třeba i celou řadu konkrétních ustanovení. Především jde o zařazení zvláště chráněných živočichů mezi zvěř a v případě tchoře stepního i mezi zvěř lovnou. Nově zařazení špačka na seznam zvěře jen ironizuje pojem zvěř a dokládá nesmyslnost tohoto seznamu vyvolených (či zatracených?) druhů zvířat, které se ocitly ve sféře zájmu myslivců. V seznamu zvěře samozřejmě zůstala celá řada nepůvodních druhů (kamzík, jelenec běloocasý, sika japonský atd.).
Nesmyslným ustanovením zákona je omezení záchranných chovů zvláště chráněných druhů živočichů a zkomplikování péče o handicapované zvláště nechráněné živočichy. Čímž výčet problematických ustanovení zdaleka nekončí.

Místo závěru

Poslední ustanovení, které nový zákon o myslivosti zavedl, nechávám na konec, protože skončit je vždy nejlepší s úsměvem. Myslivost je totiž nyní ze zákona prohlášena za součást národního kulturního dědictví a na jeho ochranu bude podle stejného zákona přispívat stát. Nevím, jestli nesporně bohatá tradice české myslivosti potřebovala dodat vážnosti zákonem a zda se jí touto formou skutečně vážnosti dostalo (osobně si myslím, že je tomu spíše naopak). Vím ale, že by se mělo měřit stejným metrem všem, proto je nyní třeba za součást národního kulturního dědictví označit a finančně podpořit bohatou tradici českého rybářství, včelařství, lesnictví, vinařství, pivovarnictví...
Je nepochybné, že zákon o myslivosti bude nutno novelizovat nejpozději s naším vstupem do EU.

Nejnovější zákony k ochraně životního prostředí ČR

TEXT MILAN DAMOHORSKÝ

Poslední období znamenalo velmi překotný vývoj na úseku právní úpravy ochrany životního prostředí. Byla přijata řada nových zákonů, které mají zásadní význam.

První skupinou jsou zákony zabývající se koncepčními nástroji ochrany životního prostředí. Patří sem zákon o posuzování vlivů na životní prostředí (č. 100/2001 Sb.), který nově upravil tzv. proceduru EIA (environmental impact assessment). Druhým „moderním" zákonem je zákon o integrované prevenci a omezování znečištění (č. 176/2002 Sb.), kterým se do českého práva převádějí požadavky z tzv. IPPC směrnice Evropské unie. Jde o dva rozsáhlé technicky pojaté předpisy, které spadají do procedury povolování různých činností, staveb, provozů a technologií a vztahují se jen na nejzávažnější záměry ohrožující životní prostředí. Působí vždy silně preventivně.

Druhý blok zákonů představují normy vážící se na ochranu vod. Patří mezi ně lázeňský zákon (č. 164/2001 Sb.), dále též zákon o vodovodech a kanalizacích (č. 274/2001 Sb.) a především nový vodní zákon (č. 254/2001 Sb.). Zejména zákon o vodách je rozsáhlým předpisem, který upravuje široký okruh vodohospodářské problematiky od vlastnických vztahů k vodám přes nakládání s vodami, ochranu jejich kvality a akumulace, správu povodí, ochranu před povodněmi až po soustavu vodoprávních úřadů, jejich kompetence a pravomoci. Další dva zákony na vodní zákon volně navazují a již z jejich názvu je dobře patrné, jakou problematikou se podrobně zabývají.
Třetí skupinu představují normy na úseku odpadů. Vedle zákona o odpadech (č. 185/2001 Sb.) sem patří i „úplná novinka", a to je zákon o obalech (č. 477/2001 Sb.). Zákon o odpadech jednak podrobně upravuje kategorizaci odpadů a povinnosti subjektů při nakládání s nimi, jednak přináší široký výběr administrativních, ekonomických, koncepčních a sankčních nástrojů k vynucování dodržování těchto povinností. K zákonu o odpadech již byly přijaty a publikovány čtyři prováděcí vyhlášky Ministerstva životního prostředí. Zákon o obalech upravuje širokou problematiku obalů ve všech fázích jejich „života".
U některých kategorií obalů zavádí povinnost zpětného odběru či opětovného využití, a zakládá speciální tzv. autorizovanou obalovou společnost, která tyto činnosti koordinuje a zajišťuje. Jde o velmi významný zákon, jehož uvedení do praxe se však zajisté neobejde bez řady obtíží.

Do poslední čtvrté skupiny je pak možné zařadit předpisy týkající se ochrany přírody.

Podrobnější informace

můžete nalézt v novém čtvrtletníku České právo životního prostředí, který vydává Česká společnost pro právo životního prostředí, na internetových stránkách Společnosti http://sweb.cz/CSPZP/společnost.htm či prostřednictvím její emailové adresy cspzp@seznam.cz

Sem lze zařadit zákon o myslivosti (č. 449/2001 Sb.) a novelu zákona o poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy (č. 476/2001 Sb.). Zákon o myslivosti je podle mého názoru předpis značně kontroverzní, který myslivcům dává snad až příliš široké pole působnosti, plně nedbá požadavků ochrany přírody a v některých svých ustanoveních je problematický i pokud se jedná o ochranu vlastnického práva a ochranu lesních porostů. Až praxe ukáže, nakolik tento zákon splňuje obecné požadavky na moderní regulaci myslivosti, resp. lovu, u nás. V novele zákona o poskytování náhrad škod způsobených vybranými druhy zvláště chráněných živočichů je obsaženo spíše jen technické rozšíření situací a podmínek, kdy se tyto náhrady poskytují.
V nadcházejícím období lze očekávat přijetí ještě několika dalších zákonů (mimo jiné i velkou „euronovelu" zákona o ochraně přírody a krajiny), nicméně již dnes lze konstatovat, že byly položeny základy druhé vlny (první byla v ČR v první polovině 90. let) českého práva životního prostředí.

Praha astronomická

Hvězdárna a planetárium hlavního města Prahy spravuje tři objekty – Štefánikovu hvězdárnu na Petříně, hvězdárnu v Ďáblicích a pražské Planetárium.

TEXT HANA ŠIFNEROVÁ
FOTO ARCHIV HaP

Vstupní brána do vesmíru

Pražské Planetárium najdete na okraji největšího pražského parku Stromovky. Bylo postaveno podle studijního projektu architekta J. Fragnera a slavnostně otevřeno v roce 1960. Originální budova s kulovitou střechou v sobě ukrývá tři hlavní prostory pro návštěvníky: astronomický sál s kopulí o poloměru 23 metrů, kinosál nesený hřibovými sloupy a foyer s hlavním výstavním prostorem.
Srdcem budovy je „planetárium“ – důmyslná opticko-mechanická pomůcka Cosmorama, umístěná v astronomickém sále, která na kopuli promítá pohyblivé panorama vesmíru s hvězdami, planetami, Měsícem, Sluncem a všemi dalšími astronomickými objekty, pozorovatelnými pouhým okem. 230 vzájemně propojených projektorů se 120 projekčními žárovkami vykouzlí na umělé obloze za každého počasí 9135 hvězd! Díky tomu dokáže Cosmorama zobrazit oblohu přesně takovou, jak byla vidět kdykoliv v minulosti i jaká bude ve vzdálené budoucnosti, a to na kterémkoliv místě zemského povrchu. Iluzi dokonalého modelu vesmíru na největší projekční plochu u nás (přes 800 m²) dotváří multiprojekce stovek diapozitivů a panoramatických a celooblohových obrazů.
Při večerních multivizních představeních je tato projekce „skutečného vesmíru“ doplněna prostřednictvím výkonné laserové aparatury i virtuální realitou. Přestože se i při sestavování těchto programů autoři přísně drží dosud známých vědeckých poznatků o vesmíru, návštěvníci nejsou příliš zatěžováni odbornými fakty a při příjemném posezení pod hvězdami mají možnost popustit uzdu své fantazii či v klidu vnímat podněty k zamyšlení.
Nabídka programů v Planetáriu je vskutku bohatá. Audiovizuální pásma přibližují divákům srozumitelně a přesvědčivě pohled na aktuální oblohu, výzkum Marsu pomocí kosmických sond, staroegyptskou astronomii, katastrofu způsobenou na sklonku druhohor dopadem obrovského meteoritu v prostoru Mexického zálivu, či hledají odpověď na otázku možného života ve vesmíru. Pohádkové příběhy seznamují nenásilnou formou děti se základními poznatky o vesmíru. Kinosál je využíván nejen pro cestopisné besedy, ale i pro komponovaná audiovizuální geografická pásma, seznamující diváky s přírodou a kulturními zajímavostmi různých koutů světa. Aktuální informace z kosmonautiky, doplněné bohatým obrazovým materiálem, jsou tématem pravidelných přednášek „Kosmonautické kroniky“.
Ve foyeru planetária je instalována výstava s mnoha interaktivními exponáty. Stálá expozice je od letošního roku rozšířena o experimentální zahradu. Pod umělým osvětlením sodíkových výbojek jsou zde hydroponicky pěstovány nejen běžné domácí okrasné rostliny, ale i rajčata, kedlubny, salát či koření.
Budova jednoho z největších planetárií na světě v sobě skrývá celý vesmír, návštěvníci zde najdou zábavné poučení i příjemný odpočinek.

Budova jednoho z největších planetárií na světě v sobě skrývá celý vesmír.

ZELENÁ KARTA je program, který propaguje přírodní a kulturní hodnoty v České republice. V rámci programu spolupracuje ČSOP s řadou organizací, které poskytují členům ČSOP slevy na své služby či zboží. Tuto výhodu je možné získat pouze po předložení platného průkazu člena ČSOP nebo průkazu Mladého ochránce přírody.
Tentokráte vás zveme se Zelenou kartou do pražských hvězdáren a planetária.

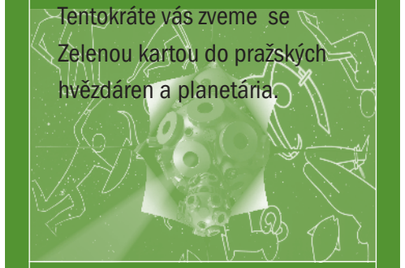

Důležité informace

Planetárium Praha
je otevřeno denně mimo pátek.
Bližší informace: tel.: 02/33376452, www.planetarium.cz
Vstupné do expozice 10 Kč, na programy 30 až 120 Kč – sleva pro členy ČSOP 50 % vstupného na výstavu a vybrané programy.

Štefánikova hvězdárna na Petříně
Pozorování oblohy a prohlídka hvězdárny jsou možné denně mimo pondělí.
Bližší informace: tel.: 02/57325390, www.observatory.cz
Vstupné 30 Kč – sleva pro členy ČSOP 50 % (pro studenty s členskou legitimací ČSOP vstup zdarma)

Hvězdárna v Ďáblicích
Pozorování vesmírných těles se koná v pondělí, ve čtvrtek, v pátek a v neděli, přednášky jsou vždy v pondělí večer.
Bližší informace: tel.: 02/83910644, www.planetarium.cz/DABLICEOBS
Vstupné 20 Kč – sleva pro členy ČSOP je 50 %

Hvězdárna v centru Prahy

V Petřínských sadech, nedaleko horní stanice petřínské lanovky se nachází Štefánikova hvězdárna. Byla slavnostně otevřena v roce 1928 jako výsledek jedenáctiletého snažení členů České astronomické společnosti. Veřejnosti byla zpřístupněna o rok později. Pojmenovaná byla na počest M. R. Štefánika, který byl nejen vojákem, diplomatem a spoluzakladatelem československého státu, ale také významným astronomem.
Štefánikova hvězdárna je kulturním a odborným zařízením zaměřeným především na popularizaci astronomie a příbuzných přírodních věd. Tím nejzajímavějším, co hvězdárna může nabídnout, jsou bezpochyby veřejná pozorování denní i noční oblohy, probíhající za jasného počasí po celý rok. Pozorování vesmírných objektů jsou doprovázena odborným výkladem. Kromě pozorování je možné si prohlédnout přístrojové vybavení hvězdárny a stálou, astronomicky zaměřenou výstavu. Oblíbené jsou i popularizační přednášky z astronomie a kosmonautiky.
Štefánikova hvězdárna má v současnosti tři kopule a jeden pozorovací domeček. Zatímco z kopulí se pozoruje tzv. štěrbinou, otočnou o 360 stupňů, pozorovací domeček má odsuvnou střechu. Veřejnosti slouží především západní a střední kopule. Nejstarší východní kopule je určena pouze pro odborná pozorování, pozorovací domeček (dostavěný v roce 1975) je veřejnosti přístupný pouze výjimečně.
Hvězdárna disponuje též veřejnosti přístupnou knihovnou, která má více než deset tisíc svazků.

Menší příbuzná

Až na samém severním okraji hlavního města, na bližníkovém výběžku vrchu Ládví v nadmořské výšce 325 metrů leží menší ze dvou pražských hvězdáren. Byla postavena v padesátých letech astronomickým kroužkem tehdy samostatné obce Ďáblice. Pro veřejnost byla otevřena v roce 1956. Původní stavba (východní kopule, přednáškový sál a knihovna) byla rozšířena v roce 1960.
V těsném sousedství hvězdárny je místo výhledu na téměř polovinu Čech, vybavené směrovou růžicí a v době provozu hvězdárny i malým dalekohledem. Za vynikající viditelnosti je možné zahlédnout i pohraniční pohoří – Krušné hory, Jizerské hory a Krkonoše.
Stejně jako na většině hvězdáren, i zde se kromě pozorování nebeských těles pořádají různé programy a přednášky astronomického, přírodovědného či cestopisného zaměření.

Pokud vás pozvání zaujalo, ale máte to do Prahy daleko, zkuste navštívit některou z dalších hvězdáren, které spolupracují s ČSOP v programu Zelená karta. Všechny pořádají zajímavé programy pro děti i dospělé. Jsou to:
VLAŠIM tel.: 0303/845 169 (Jan Urban),
web: www.vas.cz
ROKYCANY tel.: 0181/722 622,
web: www.oku-ro.cz/hvezdarna
KARLOVY VARY tel.: 017/322 57 72,
web: www.astropatrola.kvary.cz
ÚPICE tel.: 0439/882 289,
web: www.trutnov.vol.cz/obsupice
VALAŠSKÉ MEZIŘÍČÍ tel.: 0651/611 928,
web: www.inext.cz/hvezdarna
VSETÍN tel.: 0657/611 819,
web: www.inext.cz/hvezdarna.vsetin

Ve foyeru planetária je instalovaná výstava s mnoha interaktivními exponáty.

FOTO: PAVEL MOULIS

Ochránci přírody SPOLUPRACUJÍ s lesníky

Tři roky spolupráce Lesů České republiky, s. p., a ČSOP ukazují potřebnost vzájemných kontaktů lesníků a ochránců přírody v oblasti péče o přírodní a kulturní dědictví.

TEXT PAVEL PEŠOUT

Les má pro člověka mnoho nepostradatelných funkcí. Kromě důležité úlohy produkce dřeva jako obnovitelného zdroje je to celá škála nenahraditelných funkcí mimoprodukčních a veřejně prospěšných (klimatická, vodohospodářská, půdoochranná, pro ochranu biodiverzity, rekreační atd.). Proto je les čím dál více předmětem zájmu veřejnosti, proto se veřejnost snaží uplatnit své názory na nakládání s lesem.

15. ledna 1999 byla na Konopišti slavnostně podepsána deklarace o spolupráci mezi LČR a ČSOP. Deklarace vycházela z předchozí dlouhodobé spolupráce lesníků a členů Svazu na různých úrovních, zejména pak na úrovni místní. Na základě deklarace jsou uzavírány roční smlouvy o realizaci společných programů, zaměřených na ochrany přírody v lesích a environmentální výchovu a osvětu.

6. března 2002 byla za účasti novinářů slavnostně podepsána smlouva na letošní rok. Při jejím podpisu představitelé obou partnerů kladně hodnotili dosavadní vzájemnou spolupráci. Kromě konkrétních výsledků byl zvláště zmíněn přínos společných aktivit ke zlepšení vztahů mezi ochránci přírody a lesníky. V roce 2002 se podobně jako v letech předchozích spolupráce odvíjí v těchto oblastech:

Programy druhové ochrany se věnuje mapování a přímé ochraně vybraných druhů rostlin a živočichů (dravcům, sovám, lesním mravencům, netopýrům, ohroženým dřevinám atd.). Mezi tyto programy patří i podpora dutinových ptáků vyvěšováním budek – těch bylo za dobu uplynulých tří let v rámci tohoto programu vyvěšeno již kolem 10 000. Patří sem také společný program ochrany velkých šelem – rysa, vlka a medvěda. Zdůrazňován je pozitivní vliv těchto šelem na les snižováním stavu v současnosti neúnosně přemnožené spárkaté zvěře.

FOTO: ZDENĚK TAUŠ

„Připomínky a názory veřejnosti nelze přehlížet, neboť les již dávno není pouze záležitostí majitelů lesů a lesníků, ale stává se stále více věcí veřejnou."

Ing. J. Oliva, generální ředitel LČR

Programy na ochranu cenných biotopů řeší ochranu významných biotopů v lesích; jejich mapování, zpracování návrhů na ochranu i realizaci jednodušších opatření. Zejména se jedná o lesní vodní toky, mokřady, stepní plochy, skály a sutě. Mezi drobné biotopy, jejichž podchycování a ochrana je předmětem společného zájmu LČR a ČSOP, patří též doupné stromy. V současné době se ověřuje jejich vyznačování v terénu členy Svazu, aby byly tyto stromy při těžbě ušetřeny.

Spolupráce v rámci pozemkových spolků se rozvíjí v návaznosti na předchozí programy. Vybrané základní organizace ČSOP, které jsou akreditovanými pozemkovými spolky, připravují v současné době pilotní projekt, v rámci kterého bude odzkoušena péče o lokality významné z hlediska ochrany přírodního a kulturního dědictví prostřednictvím dočasného předání věcných práv k těmto pozemkům a objektům.

Péče o handicapované živočichy je dalším z okruhů vzájemné spolupráce. LČR každoročně podporují Národní síť stanic pro handicapované živočichy. Zejména přispívají na dobudování stanic ČSOP zařazených v této síti a podporují zde prováděnou osvětu veřejnosti.

Environmentální výchova a osvěta je mimořádně důležitou oblastí spolupráce. Zmínit se lze například o programu „Studánky", o kterém se můžete více dočíst na předchozích stránkách tohoto časopisu, nebo o programu „Podpora působení na veřejnost v Ekocentrech ČSOP", kde je v rámci celoroční činnosti ekocenter kladen větší důraz na osvětu široké veřejnosti o lesním hospodářství. V knihovnách a videotékách ekocenter je průběžně rozšiřována nabídka o tituly z oblasti lesnictví, běžně jsou zde k nahlédnutí časopis a další materiály LČR. Mezi společné aktivity v oblasti výchovy a osvěty patří též celostátní soutěže (Zelená stezka – Zlatý list, Ekologická olympiáda, Fotografická soutěž), pořádání společných výstav atd.

Vzájemná spolupráce probíhá samozřejmě i v dalších oblastech – při tvorbě lesních hospodářských plánů, v připomínkování legislativy, v konzultacích problémů a v případě nalezení názorové shody ve formulaci společných stanovisek. Ukazuje, že i přes některá rozporná stanoviska a názory jsou mnohé cíle společné.

Obnovené mokřady v Lednicko-valtickém areálu

Snahy o záchranu ohrožených mokřadů nesnesou odklad, a proto musí být často řízeny víceméně jen instinktem a zkušenostmi. Nejinak tomu bylo v případě soustavy rybníků v Lednicko-valtickém areálu, které kdysi tvořily s okolní krajinou jedinečný krajinářský celek.

V historických materiálech s názvem „Vodní práva knížete z Liechtensteinů – Allachovy rybníky" z roku 1938 se uvádí: *„Na území katastr. obcí Valtice – Hlohovec a Charátská Nová Ves nachází se odedávna skupina menších rybníků zvaných Allach Teiche. Na pozemkové trati zvané Allach Feld v katastr. obci Valtice, těsně na pravé straně silnice z Valtic do Lednice, nalézají se prameny zvané Goldbrundl, z kterých jest tato skupina rybníků napájena"*.

Soustava, původně sedmi rybníků, dotvářela romantický prostor kolem Tří Grácií. Některé z nich pravděpodobně zanikly již na počátku minulého století. Jediný, jenž je nejblíže Valticím, si zachoval ráz rybníka. Allachy, patrně z důvodu svého sousedství s mnohem známějšími Lednickými rybníky, upadly v zapomnění.

O obnovu zapomenutých rybníků se na sklonku roku 2000 postaraly Lesy České republiky. Z Allachů 3, 4, 5 a 7 odstranily keře a stromy, opravily hráze a vyhrnuly dna původních rybničních ploch.

Ne u všech se však obnova rybníků setkala s kladnou odezvou. Někteří závistivci nahlas vyslovovali otázku, kde na to ti lesáci vzali, jeden erudovaný botanik dokonce označil obnovu rybníků za čin hodný potrestání, protože podle jeho přesvědčení byly vyhrnutím zničeny lokality s výskytem vzácných druhů rostlin, konkrétně trojřadky Micheliovy a protěže žlutobílé, která se nikde jinde v České republice nevyskytuje. Za zmínku jistě stojí to, že protěž žlutobílá se před obnovou rybníků vyskytovala na Allachu 3 jen v několika málo kusech a trojřadka Micheliova zde byla zjištěna naposledy v r. 1992 při ochranářském mapování, které zde prováděla břeclavská základka ČSOP.

Člověk míní a příroda si dělá co chce. Tak nějak by šlo charakterizovat následující dění na obnovených Allachových rybnících. Tam, kde radlice buldozeru odkryla původní písčité dno rybníka, vyrostlo v létě čtyřicet vitálních exemplářů protěže žlutobílé a objevily se stovky rostlinek trojřadky Micheliovy. Ve vodě našly svůj nový domov chráněné druhy obojživelníků a ptáků. To všechno prokázal průzkum Českého svazu ochránců přírody, ZO Břeclav, který byl proveden v rámci programu *„Mapování mokřadů v lesích"*.

Vyvstává otázka, kde se najednou vzalo takové množství vzácných rostlin? Odpověď je zdánlivě jednoduchá. Spousta druhů si vytváří tzv. semenné banky. Semena mohou vydržet ukrytá v zemi až několik desítek let. Teprve až nastanou vhodné ekologické podmínky, rostliny vyklíčí a vyrostou.

Jak se zdá, vzácným kytkám vůbec nevadí, když jim podmínky pro život vytvoří buldozer. Narušení rybničního dna umožnilo existenci druhů raných sukcesních stadií, které by zde jinak marně hledaly příznivé životní prostředí.

Otakar Pražák, ZO ČSOP Břeclav (otakar.prazak@worldonline.cz)

Podrobný biologický průzkum mokřadu prokázal vhodnost realizovaných opatření.

FOTO: OTAKAR PRAŽÁK

Záchrana tisu červeného v Lužických horách

Při spojení pojmů „tis“ a „Lužické hory“ si většina návštěvníků vybaví tři exempláře v obci Krompach. Tyto stromy, vyhlášené jako památné, jsou známé díky svým úctyhodným rozměrům, zejména obvodu, a stáří několika staletí.

FOTO: ČSOP MELES

Jedná se o plodné jedince se zmlazením, které od roku 1999 pravidelně vyzvedáváme a pěstujeme do výsadby schopného stavu. Tím začala naše péče o tuto hodnotnou a z našich lesů postupně mizející dřevinu. V následujících letech jsme zmapovali ve spolupráci s pracovníky LČR další výskyt tisu v lesních porostech a vytipovali lokality pro výsadbu. V současné době jsou v Lužických horách čtyři lokality výskytu. Na všech pečujeme o zmlazení – většinu semenáčků vyzvedáváme a ponechanou část chráníme proti zvěři, aby se stávající lokality rozšířily a dorůstaly další generace. Za účelem získání reprodukčního materiálu výsevem sbíráme tisinky. Mimořádně úspěšný byl výsev na podzim 2000, vzešlo cca 850 semenáčků.

Lokality výsadeb je třeba volit pečlivě nejen s ohledem na stanovištní nároky, ale taktéž s ohledem na intenzitu lesního hospodaření. Vzhledem k dobrým vztahům s pracovišti LČR v regionu nemáme s výběrem lokalit problémy, navíc stanovištními podmínkami tisu jsou pro výsadbu předurčena místa nevhodná pro intenzivní hospodaření. Výsadbu je třeba chránit před zvěří, která ji poškozuje okusem a starší jedince loupáním.

Jelikož tis červený je ohroženou a vzácnou dřevinou, která má v našich lesích jistě své místo, hodláme s výše uvedenou činností pro jeho rozšiřování pokračovat i v následujících letech.

ZO ČSOP Meles (meles@quick.cz)

Ochrana a výzkum populace puštíka obecného v okrese Vsetín

Meziříčští ochránci přírody pokračovali v roce 2001 v realizaci projektu na ochranu a výzkum puštíka obecného v okrese Vsetín.

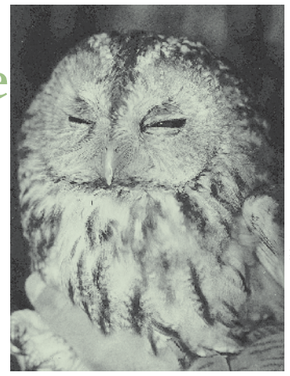

FOTO: PETR PAVELČÍK

Cílem aktivit bylo provedení údržby a kontrol 25 ks vyvěšených budek z podzimu roku 2000 a vyvěšení dalších 30 ks dřevěných budek do zbývajících částí okresu Vsetín. V nově vyvěšených budkách bylo v roce 2001 okroužkováno celkem 14 mladých puštíků. Od roku 1985, kdy bylo započato s ochranou a výzkumem tohoto druhu sovy, bylo z budek vyvedeno více než 2000 mláďat.

Kromě nabídky hnízdních možností a podchycení výskytu puštíků, bude do budoucna sledováno pomocí rozborů vývržků rozšíření drobných savců ve vsetínském okrese.

Miroslav Dvorský, ČSOP Valašské Meziříčí (csopvm@quick.cz)

Ledňáček a skorec – skvosty našich vod

FOTO: PAVEL ČECH

Naše ZO ČSOP se dlouhodobě věnuje sledování výskytu opeřenců v okrese Rokycany. Vzhledem k tomu, že ledňáček i skorec patří mezi opravdové skvosty naší přírody, účastníme se již několik let tohoto programu.

V loňském roce jsme využili dosavadních zkušeností a připomínek garanta programu k tomu, abychom zjistili, jak se vyvíjí stávající populace obou druhů. Smyslem a cílem projektu bylo především mapování výskytu obou sledovaných druhů v závislosti na klimatických podmínkách, nabídce potravy a praktická podpora hnízdních příležitostí pro ledňáčky, skorce a další ptačí druhy (především konipasy horské a bílé), které žijí kolem vody a které by mohly obsadit vyvěšené budky namísto skorců. Zároveň jsme prováděli i další činnosti s tím související. Výrobou a rozmístěním budek na vhodných lokalitách jsme připravili vhodné hnízdní podmínky především pro skorce vodního.

Část našeho úsilí jsme věnovali i popularizaci projektu mezi širokou veřejností, především v příspěvku, který byl odvysílán v Českém rozhlase.

V rámci našeho projektu jsme kromě prokázání hnízdění u ledňáčka říčního a skorce vodního na našem okrese dokázali zhotovit a umístit sedmdesát budek, které zcela jistě pomohou především skorci k bezpečnému hnízdění. Instalovali jsme je především na břehy potoků, pod jezy a v neposlední řadě i pod mosty, které mohou být vhodným hnízdištěm nejen skorců, ale i dalších opeřenců vázaných na vodu.

Pavel Moulis, ZO ČSOP Rokycany (pavel.moulis@worldonline.cz)

Návštěva u německých ochranářů

O víkendu 14.–16. září 2001 proběhla v podhůří Šumavy v SRN schůzka českých, rakouských a německých ochránců přírody.

Setkání jsem se zúčastnil spolu se zástupci Hnutí Duha a Jihočeské univerzity, z rakouské strany přijel zástupce Oberösterreichische Grüne. Navštívili jsme nejdříve středisko organizace Landesbund für Vogelschutz in Bayern (bavorská odnož Zemského svazu na ochranu ptactva, LBV) v Arnschwangu. Středisko sídlí v objektu bývalého mlýna a papírny, má vlastní ekologický zdroj energie – větrnou turbínu. Pro své účely je dobře vybavené – od biologické laboratoře a muzea přírody po dětský koutek s ovcemi, kozami a osly. LBV vlastní i přilehlé pozemky, včetně říčního ostrova, kde vybudoval pozorovatelnu vodních ptáků. Přes svůj název se LBV nezabývá pouze ptactvem. Vedoucí střediska Wolfgang Nerb při setkání projevil zájem o spolupráci s naší ZO ČSOP při ochraně perlorodky říční.

Druhá hostitelská organizace – Bund Naturschutz in Bayern (Bavorský svaz na ochranu přírody, BN) – sídlí v zámku Wiesenfelden. V areálu zámeckého parku, který podle zásad BN nechávají pustnout, jsou mimo jiné k vidění klece s kočkami divokými, které BN postupně vysazuje do bavorských lesů. Kromě probírání problematiky kácení v Národním parku Šumava jsme se od ochranářů z BN a LBV dozvěděli například o současném šíření bobra v Bavorsku.

Oldřich Petrlík, ZO ČSOP Aš

Zdá se vám, že tu schází něco ze spolkového života, z ekologické výchovy, z činnosti mopíků? Nám také. Ovšem co nemáme, nemůžeme otisknout! Za stručné zprávičky o tom, co se vám povedlo či nepovedlo, o vašich tradičních i zcela mimořádných akcích, o vašich radostech i strastech, zkrátka o tom, co se u vás děje, předem děkujeme. *Redakce*

FOTO: JAN MORAVEC

Nepodceňujme výsadbu zeleně!

Už v počátcích činnosti základky jsme sázeli vzrostlou zeleň okolo nově upraveného koryta potoka Babačky. Tato výsadba byla jednou z nejobtížnějších, dokončili jsme ji po více než deseti letech.

Tehdy jsme také začali vysazovat zeleň do zemědělské krajiny na nejméně ohrožená místa, jakými jsou např. okolí křížů či památných kamenů.

Abychom měli dostatek sazenic k výsadbě, založili jsme si vlastní malou školku. Ze semenáčků či semene jsme tu pěstovali hlavně javor klen a jírovec maďal. Ostatní druhy dřevin jsme v případě potřeby vyzvedávali z náletů, okrasné dřeviny a keře jsme nakoupili.

Během let jsme osázeli většinu hlavních polních cest kolem Borů. Samozřejmě jen na vhodných místech a tam, kde s tím souhlasilo zemědělské družstvo, obecní úřad či vlastníci pozemků. Kromě toho jsme se pustili i do výsadeb v bývalých, dnes nepoužívaných úvozech či na mezích v polích. Osázeli jsme i okraje polí, kde se působením vodní eroze objevovaly první známky sesuvů půdy.

Dnes s intenzivní výsadbou zeleně pomalu končíme. Nastává období, ve kterém už budeme jen pečovat o vysázenou zeleň. Máme radost z toho, že první vysázené stromy jsou již v krajině pěkně vidět. Můžeme sledovat, jak se nám okolí obce mění před očima. Snad už nebude znovu docházet k jejímu neuváženému kácení.

ČSOP organizuje celou řadu náročných odborných programů zaměřených na ohrožené rostliny, živočichy nebo údržbu krajiny. Jak se zdá, zatím nám chybí samostatný program zabývající se vlastní výsadbou zeleně. Vysázené stromy a zeleň obecně jsou, jak známo, významným prvkem krajinotvorným. Naši maximální pozornost si zasluhují zejména proto, že tím vzniká trvalý doklad o činnosti naší organizace. Činnosti, která není odborně příliš náročná a je pro naše členy vhodným vyjádřením jejich vztahu k přírodě.

Pavel Kříž, ZO ČSOP Bory (APMjednatel@prvnimyslivecka.cz)

Příbytky pro obyvatele lesů

Naše ZO se pravidelně zapojuje do programu „Podpora hnízdních možností zpěvných ptáků v lesích“

FOTO: JOSEF PAŠEK

V severní části okresu Rokycany bylo v loňském roce zkontrolováno a vyčištěno 600 budek pro sýkorky a vyvěšeno 200 budek pro pěvce, 50 budek pro netopýry a 5 velkých plastových budek pro sovy. Budky byly vyrobeny odborníky v dílnách LČR a splňují všechny požadavky ornitologů. Zajímavé byly výsledky zjištěné při kontrole vloni vyvěšených sýkorníků. Obsazenost ptáky se pohybovala od 40 do 80 %, ale další budky byly obsazeny myšicemi nebo vosami. Nejčastějšími obyvateli byly sýkory koňadry, sýkory modřinky a brhlíci, ale vyskytly se i sýkory parukářky, sýkory babky, úhelníčci nebo lejskové. Z těchto závěrů vyplývá, že vynaložené prostředky i úsilí přináší již po roce dobré výsledky a práce všech zúčastněných nebyla zbytečná.

ZO ČSOP Radnice (csopradnice@iol.cz)

Stalo se...

Listopad 2001

- **Byly vyhlášeny výsledky 6. ročníku Fotosoutěže. Výsledková listina je uveřejněna na internetu** www.volny.cz/cdmcsop

Prosinec 2001

- **Na Toulcově dvoře v Praze se sešli zástupci stanic pro handicapované živočichy, sdružené v Národní síti. Domlouvali budoucí podobu Národní sítě s ohledem na nové právní předpisy a zejména na nové správní uspořádání České republiky.**
- **Do Národní sítě stanic pro handicapované živočichy byla přijata stanice v Kladně.**
- **ČSOP byl spolupořadatelem festivalu „Týká se to také tebe" v Uherském Hradišti.**

Leden 2002

- **Ve spolupráci s časopisem ABC byla vyhlášena celoroční soutěž „Doteky přírody".**
- **ČSOP spolu s dalšími nevládními organizacemi zaslal dopis ministrovi životního prostředí, ve kterém protestoval proti jeho výrokům o „tunelování Šumavy" L. Ambrozkem.**
- **Všem poslancům a senátorům byl zaslán dopis, apelující, aby nepodpořili navrhovanou novelu zákona o ochraně přírody a krajiny, omezující přístup občanských sdružení ke správním řízením.**

Únor 2002

- **V Bzenci se sešli zástupci Regionálních center ČSOP.**
- **MŽP uveřejnilo výklad, zpochybňující nutnost výjimky k držení handicapovaných zvláště chráněných živočichů. ČSOP proti tomuto výkladu okamžitě řadou dopisů protestoval.**

Březen 2002

- **Již čtvrtým rokem byla podepsána smlouva o spolupráci mezi ČSOP a Lesy České republiky s.p.**
- **ČSOP se připojil k deklaraci, protestující proti pořádání motocyklových závodů Enduro 2002 na Liberecku.**
- **O velikonočním víkendu proběhla celostátní akce „Hledání jara".**

ČSOP vydal...

- **Ptačí budky a další způsoby zvyšování hnízdních možností ptáků** (P. Zasadil a kol.) – příručka pro všechny, kteří chtějí pomáhat ptákům ve hnízdění a nevědí jak.
Kontakt: Kancelář ÚVR ČSOP, tel.: 02/22 51 61 15, csop@ecn.cz
- **Stříbrná nit 2000/2001** (M. Kulík) – sborník úkolů a nejzajímavějších řešení IX. ročníku soutěže
- **Pohádky o zvířátkách** (P. Bezděčka) – soubor pohádek, vysvětlujících zákonitosti ze světa našich zvířat
- **Bezpečnostní pravidla činností s dětmi a mládeží** (J. Kutý) – ojedinělá publikace, doplněná o vzory formulářů a CD ROM se zákony a pro tuto oblast
Kontakt: Centrum pro děti a mládež ČSOP, tel.: 02/24 91 24 66, csop@volny.cz
- **Povodím Botiče** (Z. Frübauer a kol.)– rozšířené vydání průvodce naučnou stezkou na jihovýchodním okraji Prahy
Kontakt: Ekologické centrum Toulcův dvůr, tel.: 02/71 75 05 48, botic@ecn.cz
- **Naučná stezka Klánovickým lesem** (M. Macháčová, P. Macháč) – doplněné vydání průvodce největším lesním komplexem v Praze
Kontakt: ZO ČSOP Stopa Klánovice, tel.: 02/81 96 22 26, stopacsop@volny.cz
- **Zlatodůl Roudný u Vlašimi** (V. Zemek) – podrobný a komplexní popis této mimořádně významné lokality Podblanicka
- **Příběh kapliček – Drobné sakrální objekty na Podblanicku** (J. Nusek, J. Svoboda a kol.) – unikátní soupis křížků a kapliček Podblanicka
- **Praktický rádce – jak být rozumnějším spotřebitelem a vést přírodě přátelštější domácnost** (L. Daňková) – příručka plná rad a informací
Kontakt: Podblanické ekocentrum ČSOP, tel.: 0303/845 169, vlasim@csop.cz
- **Příroda na severu Orlického podhůří – Povodí říčky Olešenky** (M. Dudáček) – především botanicky zaměřená brožurka.
Kontakt: ZO ČSOP Ropáci, tel.: 072/356 533, coracias@seznam.cz
- **Studánky v Podkomorských lesích, Studánky v okolí Pozořic, Studánky v lese T. G. Masaryka, Prameny v okolí Adamova, Líšeňské studánky a prameny, Prameny přírodního parku „Baba"** (J. Drápalová, R. Pecháček, O. Skácelová, J. Bučková) – soubor mapových průvodců po studánkách v okolí Brna
Kontakt: Dům ochránců přírody Brno, tel.: 05/42 41 83 53, rscsopbrno@ecn.cz
- **Průvodce po informační stezce Moravice pro správné kluky a holky** (kol.) – metodický materiál s mnoha úkoly a náměty pro činnost
Kontakt: Ekocentrum ČSOP Vikštejn, tel.: 0653/713 531
- **Ochrana ovcí před velkými šelmami** (M. Orálek a kol.) – sborník příspěvků k dané problematice především v oblasti Beskyd
Kontakt: ČSOP Valašské Meziříčí, tel.: 0651/216 02, csopvm@quick.cz
- **Příroda Valašska** (J. Pavelka, J. Trezner a kol.) – obsáhlá publikace, shrnující veškeré dostupné poznatky o přírodě a její ochraně na okrese Vsetín
Kontakt: ZO ČSOP Orchidea, tel.: 0732/744 178, csop.vsetin@seznam.cz

(v přehledu nejsou zahrnuta periodika, pohlednice, plakáty a další propagační tiskoviny)

Svazové ocenění „Příroda děkuje" bylo uděleno:

FRANTIŠKU BEDNÁŘOVI
(ZO ČSOP Žamberk), výbornému znalci a ochranáři krajinných, přírodních i historických hodnot Žamberska, za dlouholetou práci v ZO ČSOP i v okresní organizaci.

JAROSLAVU ŘOUTILOVI
(ZO ČSOP Leština)
za tisíce dobrovolných hodin věnovaných ochraně přírody, vybudování a vedení terénní ornitologické stanice, stanice pro záchranu zraněných ptáků a péči o PR Pod Trhlinou.

ING. MIROSLAVU TREJBALOVI
(ZO ČSOP Strakonice)
za nezastupitelnou práci pro přírodu na strakonickém okresu a odborné a osvětové působení na veřejnost.

ZDEŇKU MIKYSKOVI
(ZO ČSOP v Havířově)
za organizaci ochranářských akcí ČSOP, osvětu mezi veřejností a rozšíření členské základny v Havířově.

Pomozte zmapovat aktivity sokolníků

Tradice českého sokolnictví uvadá. Muže s ušlechtilým dravcem na ruce potkáte v přírodě velmi vzácně. Stále častěji je však spatříte v místech, kde se shromažďuje větší počet lidí, především na hradech a zámcích. Důvod je prostý. Z romantiky se žít nedá a ukazování opeřených krasavců lze na veřejnosti lehce zpeněžit.

Když se více než ukázky dobře vycvičených ptáků použijí dojemné příběhy o opuštěných, z hnízd vypadlých mláďátkách, která byla rukou sokolníka zachráněna, peněženky diváků se otvírají. Veřejnost samozřejmě netuší, že mláďata často ani tak z hnízda nevypadla, jako byla onou rukou ukradena. Rok co rok se na některých hradech objevují sokolníci s „právě zachráněnými" ptáčaty výrů či třeba kalousů. Pohled na vystrašené, vykulené chomáčky peří v papírových krabicích udělá své.

Sokolnictví je krásná a ušlechtilá zábava. Nejen zábava. Nám ochranářům přináší i užitek. Vždyť bez sokolnického výcviku nelze úspěšně vracet do přírody stovky dravců, kteří se, často na dlouhou dobu, ocitli v péči záchranných stanic. A ani samotné ukázky cvičených ptáků snad, jde-li o jedince odchované v zajetí, ničemu neuškodí.

Nicméně jsou sokolnické praktiky, s kterými souhlasit nemůžeme. Především nelegální odběr dravců z přírody a neustále vznášený požadavek sokolnického klubu na povolení odběru legálního. Velkým nebezpečím jsou rovněž kříženci, které sokolníci – chovatelé běžně produkují. Matení občanů při sokolnických exhibicích s cílem získat od nich peníze na činnost, kterou vůbec či ve velké míře nerealizují, tedy na záchranu handicapovaných zvířat, je to, co nám také vadí. Protože jsou to záchranné stanice, které pomáhají handicapovaným živočichům a které podporu veřejnosti potřebují.

Stručně řečeno: komercializace sokolnictví je nebezpečím pro přírodu, nikoliv sokolnictví samotné.

Setkáte-li se na svých toulkách českou krajinou se sokolníky, napište nám o tom. Čím více údajů o jejich aktivitách budeme mít, tím lepší bude naše pozice při jednání s jejich klubem. Dotazník je vložen uvnitř časopisu.

Petr N. Stýblo, Kancelář ÚVR ČSOP

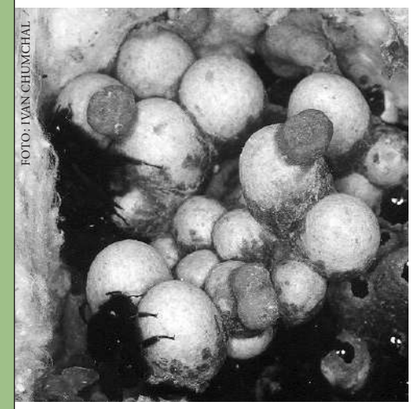

FOTO: IVAN CHUMCHAL

Jak přestěhovat čmeláky?

„Mám u domu čmeláčí hnízdo. Mládež ho soustavně zasypává pískem, rozhrabávají ho psi. Chtěl bych čmelákům nějak pomoci - nejlépe hnízdo někam přestěhovat. Jak na to?"

Pokud přestěhování čmeláčího hnízda není naprosto nezbytné, tak jej nestěhujeme. Stěhování čmeláčího hnízda není totiž jednoduchá záležitost a pro čmeláky nemusí skončit dobře. Stěhovat čmeláky také nemá smysl na konci léta, to již hnízda zanikají. Pokud je čmeláčí hnízdo na nevhodném místě, vždy je však lepší jej přestěhovat než zničit. **Zde je však nutné upozornit, že čmelák patří mezi zvláště chráněné druhy živočichů a na jakoukoli manipulaci s ním je nezbytná výjimka příslušného orgánu ochrany přírody** (okresní úřad, správa CHKO nebo NP).
V zásadě platí, že čmeláčí hnízdo je nutné přestěhovat tak daleko, aby čmeláci nenašli cestu zpět. Rozhodně víc než 1 km, lépe 2–3 km. Pokud čmeláky přestěhujeme do blízkosti původního hnízda, pak se budou vracet na staré místo a poztrácejí se.
Stěhování čmeláčího hnízda začínáme za soumraku, v době, kdy se vracejí poslední dělnice. Pokud je hnízdo pod zemí, nejprve se k němu musíme dostat, což nemusí být jednoduché. Do otvoru, odkud čmeláci vylétávají, vložíme stéblo. Dbáme, abychom chodbičku nezasypali, a postupně odhrabáváme okolí. Pokud se nám „podaří" zasypat vletový otvor, pravděpodobně budeme muset práci přerušit do následujícího dne a modlit se, aby si jej čmeláci uvolnili.
Všechny čmeláky, kteří se u hnízda objeví, nemilosrdně pochytáme do připravené nádoby. Dbáme, aby se v ní neudusili nebo neomámili, čmeláci jsou citliví na zvýšenou koncentraci CO_2. Jakmile se dostaneme k čmeláčímu dílu, opět pochytáme všechny čmeláky. **Hlavně si dáme pozor, aby nám neunikla matka!** Dílo opatrně přemístíme do připraveného úlku. Dbáme, aby se nepoškodily buňky s larvami. Pokud larva vypadne, je ztracena. Dílo v úlku přikryjeme teplodržným materiálem (např. surovou bavlnou), úlek zazátkujeme a vložíme napáječku s 50% roztokem cukru.
Úlek přemístíme na nové místo. Otevřeme jej v noci. Do vletového otvoru vložíme listy, trávu a podobný materiál tak, abychom jej neucpali, ale aby čmeláci museli při opuštění hnízda překonávat překážku. Tím je donutíme, aby byli pozornější. Ráno následujícího dne navštívíme místo, kde bylo původní hnízdo, a čmeláky, kteří evidentně krouží kolem a své hnízdo hledají, pochytáme a přeneseme do úlku. Původní místo navštěvujeme i během několika dalších dnů a sledujeme, zda se tam čmeláci nevracejí.

Miroslav Pavelka
(m.pavelka@sh.cvut.cz)

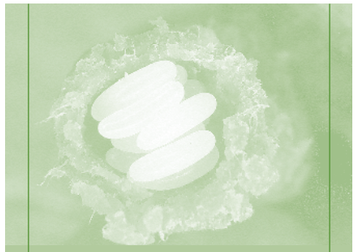

Další podrobnosti

o čmelácích včetně konstrukce úlku lze nalézt na www.bombus.cz **nebo v knize *Čmeláci* (M. Pavelka, V. Smetana, 2000).**

FOTO: IVAN CHUMCHAL

Jak vznikla mapa Hostěnického potoka

Vodárenská akciová společnost, a. s., v Brně vyhlásila pro neziskové organizace soutěž na získání finančního daru v roce 2001 „Jedna plus jedna je víc než dva“. Základní organizace ČSOP Pozořice pozvala k účasti v soutěži Junák Pozořice a společně vypracovali projekt s názvem *Ochrana a obnova pramenů, studánek, potoků a mokřadů*. Náš projekt v soutěži zvítězil. V první fázi plnění projektu zadavatel požadoval propagaci organizace. Tehdy nás napadlo, že bychom mohli schematickou mapku Hostěnického potoka s přítoky a studánkami, kterou jsme zhotovili k oslavě Vítání jara a Světového dne vody v roce 2000, vydat jako skutečnou mapu, s tím, že na zadní straně mapy budou popsány přírodní zajímavosti v okolí potoka a víc než desetiletá ochranářská činnost v tomto údolí. A tak k Světovému dni vody 2001, který se slaví 22. března, jsme vydali mapu *Hostěnický potok a okolní příroda*. Chtěli bychom upozornit na to, že vznik mapy byl podmíněn dvacetiletou prací ochránců přírody pod odborným vedením Agentury ochrany přírody a krajiny v Brně, Referátu životního prostředí Okresního úřadu Brno-venkov a Lesů České republiky, s.p., a za pomoci pionýrů, školáků, junáků, mládeže, sympatizujících občanů a sponzorů, kteří se nezištně podíleli na stavbě a údržbě studánek, potoka, mokřadu a tůně, vysázeli a ošetřovali alej plodonosných stromů pro zvěř, vybudovali pomníčky, vyráběli, vyvěšovali a kontrolovali budky, uklízeli odpad v lese a v obci, pomáhali při organizaci vycházek, besed, vítání jara a otvírání studánek.

Tuto činnost můžeme vykonávat též díky pronájmu chaty Jelenice od Lesů České republiky, která slouží ochranářům a junákům jako ekostředisko, základna a terénní pracoviště.

Autoři děkují všem jmenovaným, bez jejichž přispění by mapa nemohla vyjít.

Sylva Kohoutová, ZO ČSOP Pozořice, Aleš Tinka, Junák Pozořice

Jak daleko je na Britské ostrovy?

Británie je nám Středoevropanům známa především jako země s bohatou historií a stále váženou královskou rodinou. Ti, kteří pracují v neziskovém sektoru (Britové by řekli spíš v „dobrovolnickém sektoru“), obdivují Británii především pro její až neuvěřitelné bohatství různých občanských sdružení, spolků a trustů. Britové se rádi sdružují a jsou štědří.

Organizace National Trust, vlastnící řadu historických budov a území, o které pečuje, má přes 2,5 milionu členů. Znamená to, že každý dvacátý třetí občan Velké Británie je členem této organizace (nebo ještě jinak, že 4 % Britů jsou členy National Trustu!). Podobně Královská společnost na ochranu ptáků (RSPB), založená na konci 19. století, má přes milion členů. Pokud by Češi byli jako Britové, pak by Český svaz ochránců přírody měl mezi 170 000 – 400 000 členů! Jenže Češi jsou jiní a hlavně nemají za sebou tak dlouholetou tradici podpory spolků. A navíc naše spolky a občanská sdružení zatím neumějí efektivně získávat členy a příznivce. Proto má dnes ČSOP „jen“ 8000 členů.

Proč vlastně britské organizace tolik lpějí na svých členech a příznivcích? Důvody jsou dva. Tím prvním je síla organizace, což je důležité při prosazování zájmů dané organizace, třeba při ovlivňování legislativy (jakou váhu má třeba sdružení se stovkou členů a jakou stotisícová organizace!). Druhým důvodem je zdroj příjmů. Přátelé Země jsou v Británii financováni 95 procenty z darů a příspěvků individuálních podporovatelů. Až 80 % příjmů zmíněné RSPB pochází od jejích členů, National Trust má od svých členů 84 % příjmů. Tak bychom mohli pokračovat.

Je nesmírnou výhodou, pokud je organizace výrazně finančně podporována individuálními dárci. To jí zaručuje nezávislost, což je velmi cenné. Daná organizace si pak může dovolit dělat skutečně to, co je důležité a aktuální, protože není svazována regulemi nadací a státních institucí. Nežije od projektu k projektu, ale může se daleko systematičtěji zabývat meritem věci. Nezávislost na sponzorských darech jí umožňuje efektivně vyjednávat s firmami a zcela odstraňuje otázku etiky „praní špinavých peněz“. Není zkrátka nucena hledat sponzory cestou „ber, kde ber“.

Podle průzkumů veřejného mínění podporují až 2/3 občanů ČR ochranu životního prostředí a byly by ochotny se i nějakým způsobem do této činnosti zapojit. Co je jednoduššího, než poslat měsíčně třeba jen 30 Kč na dobrou věc a být součástí společenství, kterému jde o zdravé životní prostředí, zachování přírody a harmonické krajiny. Je na čase oslovit lidi a nabídnout jim možnost vyjádřit svoje přesvědčení, nebo jim nabídnout možnost aktivně se na ochraně životního prostředí podílet.

V ČSOP je členství tradičně pojímáno jako aktivní práce pro ochranu přírody či ekologickou výchovu. Jsem přesvědčena, že bez toho by Svaz za sebou neměl ty výsledky, které má. Nicméně i pasivní členství je pro nás důležité. Právě z těch důvodů, které Tomáš Růžička zmínil. Pokud chceme bojovat za uchování té přírody a krajiny, která u nás je stále ještě krásná, potřebujeme silnější hlas! Připravme se na to, že tlak různých obchodních a zájmových lobby bude sílit.

Petra Písaříková, Kancelář ÚVR ČSOP

Smutné zprávy

V prvních lednových dnech tohoto roku nás ve věku 77 let opustila Růženka Studená, dlouholetá předsedkyně ZO ČSOP Klub ochrany ježků.
Za svůj život zachránila tisíce ježčích mláďat a vypracovala metodické postupy zimování ježků, z kterých dodnes čerpají naše záchranné stanice.

Počátkem března zemřel v pouhých 43 letech Láďa Holub, předseda ZO ČSOP Alkazar – největší a nejznámější z našich organizací působících v Českém krasu. Láďa byl duší celé organizace, neúnavně propagoval nejen praktickou ochranu přírody, ale i ekologickou výchovu a působení na veřejnost.

Růženko a Láďo, budete nám chybět.

Petr N. Stýblo, Kancelář ÚVR ČSOP

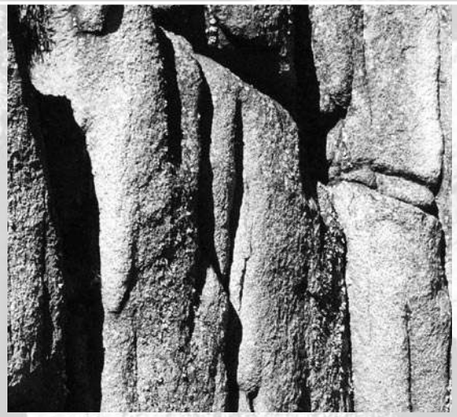

Hledáme všechny, kterým není lhostejný osud našeho přírodního a kulturního dědictví. Záleží nám na tom, co po nás zůstane dalším generacím.

Děkujeme za vaši pomoc a podporu

Pomozte nám posílit ČSOP, nabídněte členství v ČSOP vašim přátelům!

Bližší informace vám rádi podáme v Kanceláři ÚVR ČSOP a CDM ČSOP:

Kancelář ÚVR ČSOP
Uruguayská 7
120 00 Praha 2
tel.: 02/ 22 51 61 15
nebo 02/ 22 51 14 94
fax: 02/ 22 51 14 96
e-mail: csop@ecn.cz
web: http://csop.ecn.cz

Centrum pro děti a mládež ČSOP
poštovní přihrádka 447
111 21 Praha 1
tel.: 02/ 24 91 24 66
fax: 02/ 24 92 17 65
e-mail: CDMcsop@volny.cz
web: http://www.volny.cz/csop

VÁŽENÍ ČLENOVÉ A PŘÁTELÉ ČSOP,

děkujeme za vaši pomoc a podporu. Zároveň se na vás obracíme s žádostí o pomoc při posílení Českého svazu ochránců přírody. Pokud se nám podaří rozšiřovat řady našich členů, dokážeme účinněji naplňovat své poslání. Prosíme, nabídněte v okruhu svých blízkých a přátel individuální členství v ČSOP.

PROČ BÝT ČLENEM ČSOP?

- svým příspěvkem člen podporuje praktickou ochranu přírodního a kulturního dědictví, která přináší dlouhodobé výsledky
- o výsledcích této činnosti jej pravidelně informuje svazový časopis Krása našeho domova
- člen ČSOP má možnost získat snížené vstupné, které v rámci programu Zelená karta nabízí přes 70 prohlídkových objektů po celé republice, včetně mnoha muzeí, hradů, hvězdáren, botanických a zoologických zahrad, zpřístupněných jeskyní
- aktivní členové se mohou zapojit do bohaté škály činností základních organizací ČSOP a účastnit se akcí pořádaných pro členy ČSOP

CO SE ČSOP DAŘÍ?

- ČSOP například dlouhodobě pečuje o více než 3500 hektarů přírodně cenných ploch, 200 památných stromů, 320 hektarů historických parků a více než 30 památkových objektů
- tradičně se základní organizace ČSOP starají o zachování ohrožených druhů rostlin a živočichů v rámci 18 celostátních programů na ochranu biodiverzity – orchideje, ohrožené lesní byliny a dřeviny, raci, vážky, sovy, čápi, netopýři, jasoň červenooký, mravenec lesní a další
- zařízení Národní sítě stanic pro handicapované živočichy ročně přijmou přes 6 tisíc zraněných volně žijících živočichů, z nichž se po vyléčení do přírody navrací přes 60 %
- letních a zimních táborových akcí se každoročně účastní bezmála 3000 dětí
- do tradiční přírodovědně ekologické soutěže Zelená stezka – Zlatý list se pravidelně zapojuje okolo 10 000 školáků
- Každoročně jaře a na podzim v rámci akce „Ukliďme svět!“ téměř 8 tisíc dobrovolníků v ČR vyčistí přírodu od 200 tun odpadu

JAK SE STÁT ČLENEM?

Zájemce o individuální členství může jednoduše vyplnit přihlášku všitou uprostřed tohoto časopisu a zaplatit roční členský příspěvek (složenkou na poště nebo bezhotovostní platbou na účet). Zájemce o aktivní práci pro přírodu se může obrátit na blízkou základní organizaci ČSOP nebo kolektiv Mladých ochránců přírody. Pokud takovou nezná, stačí použít stejný lístek uvnitř časopisu a zaškrtnout kolonku ZO ČSOP nebo MOP a odeslat na Kancelář ÚVR ČSOP.

Tomáš Růžička, Nadace Partnerství

Státní fond životního prostředí ČR

S D Ě L U J E ,

že přijímá žádosti o finanční podporu akcí a projektů v rámci následujících vyhlášených programů:

oblast ochrany vod:

1.1. program střední zdroje znečištění
1.2. program ochrana zdrojů pitné vody nebo opatření u zdrojů znečištění na území národních parků a chráněných krajinných oblastí
1.3. program průmyslové zdroje znečištění
1.4. program rozšíření nebo intenzifikace stávajících obecních čistíren odpadních vod
1.5. program rozšíření kanalizačních systémů
1.6. program zajištění likvidace komunálních odpadních vod s využitím již vybudovaných ČOV

oblast ochrany ovzduší:

2.1. program snižování emisí látek znečišťujících ovzduší u malých a středních zdrojů znečišťování provozovaných za účelem veřejně prospěšných činností
2.2. program snižování emisí látek znečišťujících ovzduší u zdrojů znečišťování ovzduší
2.3. program využívání kogeneračních jednotek
2.4. program rozvoje infrastruktury malých obcí
2.5. program snížení emisí těkavých organických sloučenin
2.6. program ochrany ozónové vrstvy Země
2.7.1. program na zpracování konceptů snižování emisí a imisí
2.7.2. program realizace konceptů snižování emisí a imisí znečišťujících látek

ochrana přírody, krajiny a půdy:

3.1. program péče o přírodní prostředí
3.1.1. program Zakládání prvků územních systémů ekologické stability (ÚSES)
3.1.2. program Obnova významných krajinných prvků - alejí, ošetřování památných a cenných starých stromů, obnova historicky cenných nebo památkově chráněných parků a okrasných zahrad
3.1.3. program zabezpečení mimoprodukčních funkcí lesa a k přírodě šetrné hospodaření v lesích
3.1.4. program péče o zamokřená území a vodní plochy
3.1.5. program realizace schválených plánů péče o zvláště chráněná území
3.1.6. program výkupy pozemků ve zvláště chráněných územích
3.1.7. program realizace schválených záchranných programů zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů
3.1.8. program péče o půdu
3.1.9. program regenerace urbanizované krajiny

oblast nakládání s odpady:

4.1. program podpory sanací a rekultivací starých skládek
4.2. program na podporu využití a zneškodnění odpadů
4.3. program na zpracování koncepcí hospodaření s odpady

oblast technologie a výroby:

5.1. program nejlepších dostupných technik (BAT)
5.2. program zavádění systému řízení podniků a auditů z hlediska životního prostředí (program EMAS)
5.3. program na podporu vybudování infrastruktury ekologizované MHD

7.1. monitorování kvality atmosféry
7.2. monitorování povrchových a podzemních vod
7.3. monitorování srážek k ochraně obyvatelstva a krajiny před povodněmi a suchem

8.1. program na zneškodnění rizikového materiálu živočišného původu
8.2. program na likvidaci velmi nebezpečných konfiskátů živočišného původu nebezpečných z hlediska přenosu BSE

9. program na zlepšení stavu krajiny a jejího využití v oblastech severozápadních Čech narušených těžbou hnědého uhlí
9.1. program odstranění starých důlních děl bránících rozvoji území
9.2. program naučné stezky
9.3. program zeleň průmyslové krajiny
9.4. program technicko-hygienické výstavby
9.5. program zalesnění a zatravnění
9.6. program udržení vody v krajině

10. program podpory enviromentálního vzdělávání, osvěty a Místní agendy 21

A. Podpora investičních projektů na využívání obnovitelných zdrojů energie

1.A. Investiční podpora enviromentálně šetrných způsobů vytápění a ohřevu TUV pro byty a rodinné domy pro fyzické osoby
2.A. Investiční podpora enviromentálně šetrných způsobů zásobování energií v obcích a částech obcí
3.A. Investiční podpora env. šetrných způsobů vytápění a ohřevu TUV ve školství, zdravotnictví, v objektech sociální péče a v účelových objektech neziskového sektoru
4.A. Investiční podpora vytápění tepelnými čerpadly v obytných budovách, včetně rodinných domů pro fyzické osoby
5.A. Investiční podpora výstavby malých vodních elektráren
6.A. Investiční podpora výstavby větrných elektráren
7.A. Investiční podpora výstavby zařízení pro společnou výrobu elektrické energie a tepla z biomasy a z bioplynu
8.A. Investiční podpora enviromentálně šetrných způsobů vytápění a ohřevu TUV v účelových zařízeních
9.A. Investiční podpora oprav a rekonstrukcí solárních systémů v zemědělství
10.A. Slunce do škol – instalace demonstračních fotovoltaických nebo fototermických zařízení

B. Podpora vybraných neinvestičních projektů v oblasti využívání obnovitelných zdrojů energie

1.B. Podpora vzdělávání, propagace, osvěty a poradenství v rámci celostátní strategické kampaně na podporu využívání obnovitelných zdrojů energie
2.B. Podpora vydávání knižních publikací v oblasti OZE

Program podpory Evropské unie pro oblast životního prostředí ISPA v oblastech:
- zajištění kvality vod
- zajištění a zvýšení kvality ovzduší a ochrana klimatu Země
- nakládání s odpady v komunálním sektoru

Bližší informace a kontaktní adresy:

Státní fond životního prostředí ČR
Kaplanova 1931/1, 148 00 Praha 11 – Chodov
tel: 02/67 994 300, fax:02/72936597
e-mail: kancelar@sfzp.cz, http://www.sfzp.cz

Krajská pracoviště SFŽP ČR

KRAJ	MĚSTO	ADRESA	Telefon
Praha	148 00 Praha 11	Kaplanova 1931/1	02/67 99 43 50
Středočeský	148 00 Praha 11	Kaplanova 1931/1	02/67 99 44 20
Plzeňský	306 32 Plzeň	Kopeckého sady 11	019/70 339 10
		Slovanská alej 26	019/761 41 15
Karlovarský	360 21 Karlovy Vary	Bud.B, Závodní 353/88	017/350 24 98
Ústecký	400 01 Ústí n/Labem	Velká Hradební 8	047/524 14 32
Liberecký	460 47 Liberec	U Nisy 6a	048/511 03 88
Královehradecký	502 10 Hr. Králové	Tř. ČSA 419	049/585 32 01
Pardubický	530 03 Pardubice	Štrossova 44	040/685 91 56
Jihočeský	371 03 Č.Budějovice	Mánesova 3	038/635 19 95
Moravskoslezský	702 00 Ostrava	Prokešovo nám. 8	069/628 20 56
Olomoucký	772 00 Olomouc	Blanická 1	068/524 46 16
Jihomoravský	602 00 Brno	Koliště 17	05/42 16 45 86
Vysočina	586 01 Jihlava	Fritzova 4	066/730 87 23
Zlínský	760 01 Zlín	Zarámí 88	067/721 10 02 kl.221